

EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS
COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME

AVROPA İNSAN HÜQUQLARI KONVENSIYASININ 18-Cİ MADDƏSİ ÜZRƏ TƏLİMAT

HÜQUQLARLA BAĞLI
MƏHDUDİYYƏTLƏRDƏN
İSTİFADƏNİN HƏDLƏRİ

31 avqust 2018-ci il tarixdə yenilənib

Partnership for Good Governance Yaxşı İdarəçilik üçün Tərəfdaşlıq

Bu materialı və ya onun bir hissəsini təcümə etmək və (və ya) çap olunmuş və ya elektron formada yaymaq istəyən nəşirlər və ya təşkilatlar icazə proseduru barədə məlumat almaq üçün bu elektron poçt ünvanı vasitəsilə əlaqə saxlamağa dəvət edirlər: publishing@echr.coe.int.

Hal-hazırda presedent hüququ ilə bağlı təlimatlardan hansılarının tərcümə edilməkdə olduğunu bilmək istəyirsinizsə, zəhmət olmasa [Pending translations](#) ("Hazırlanmaqda olan tərcümələr") bölməsinə baxın.

Bu Təlimat Hüquqi Məsləhətlər Direktorluğu tərəfindən hazırlanıb və Məhkəmə üçün məcburi qüvvəyə malik deyil. Hüquqi Məsləhətlər Direktorluğu bu Təlimatın hazırlanmasına dəyərli töhfə verdiyinə görə Niderlandın Leyden Universitetinin hüquq fakültəsinin hüquq elmləri üzrə magistri və hüquq elmləri namizədi Floris Tana (*Floris Tan*) təşəkkür edir.

Bu Təlimatın əsli ingilis dilində hazırlanıb. İlk dəfə 2018-ci ilin aprel ayında nəşr olunub. Presedent hüququ inkişaf etdikcə mətn müntəzəm olaraq yenilənəcəkdir. Bu yeniləmə 31 avqust 2018-ci ildə yekunlaşdırılıb.

Presedent hüququna dair təlimatları bu saytdan yükləmək olar: www.echr.coe.int (Case-law – Case-law analysis – Case-law guides). Yenilənmiş nəşrlər barədə məlumatla Məhkəmənin Twitter hesabından <https://twitter.com/echrpublication> tanış ola bilərsiniz.

Bu nəşr Yaxşı İdarəçilik üçün Tərəfdaşlıq çərçivəsində Avropa İttifaqı və Avropa Şurası tərəfindən birgə maliyyələşdirilən "Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının və Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin presedent hüququnun Azərbaycanda tətbiqi" layihəsinin vəsaiti hesabına tərcümə və dərc olunub. Nəşrdə ifadə edilən fikirlər heç bir şəkildə Avropa İttifaqının rəsmi mövqeyini əks etdirmir.

Bu tərcümə Avropa Şurası və Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi ilə razılaşdırılaraq dərc olunub və tərcüməyə görə "Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının və Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin presedent hüququnun Azərbaycanda tətbiqi" layihəsi məsuliyyət daşıyır.

© Avropa Şurası/Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi, 2018

© Avropa Şurası, azərbaycan dilində nəşr, 2018

Mündəricat

Oxucuların nəzərinə	4
I. Giriş.....	5
II. Tətbiq dairəsi	6
A. 18-ci Maddənin yardımçı xarakteri.....	6
B. 18-ci Maddənin tətbiqinin mümkünlüyü.....	6
C. 18-ci Maddənin digər substantiv Maddələrlə əlaqəli şəkildə tətbiqinə dair nümunələr.....	7
D. Konvensiyanın digər müddələri əsasında araşdırılan gizli məqsədlər barədə iddialar.....	8
E. 18-ci Maddəni nə zaman tətbiq etməli	9
III. Məhdudiyyətlərin məqsədi	9
A. “Gizli məqsəd” anlayışı	10
B. Yalnız gizli məqsədlə tətbiq edilən məhdudiyyətlər	10
C. Qarışıq məqsədlər daşıyan məhdudiyyətlər	13
1. Ümumi prinsiplər.....	13
2. Nümunələr	14
IV. Sübut etməyə və sübutlara aid məsələlər	16
A. Sübutlarla bağlı ümumi standartlar	16
B. Siyasi məqsədlər barədə iddialar.....	17
C. 18-ci Maddənin pozulduğunun müəyyən edilməsinə gətirib çıxaran sübutlar.....	19
1. Birbaşa sübutlar	19
2. Dolayı sübutlar	19
D. Əsassız şikayətlər.....	21
İstinad edilən işlərin siyahısı	26

Oxucuların nəzərinə

Bu Təlimat praktik hüquqşünasları Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi (bundan sonra "Məhkəmə", "Avropa Məhkəməsi" və ya "Strasburq Məhkəməsi" adlandırılacaq) tərəfindən qəbul edilmiş fundamental qərarlar barəsində məlumatlandırmaq üçün Strasburq Məhkəməsi tərəfindən dərc olunan Konvensiyaya dair təlimatlar silsiləsinin tərkib hissəsidir. Konkret olaraq bu Təlimatda Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının (bundan sonra "Konvensiya" və ya "Avropa Konvensiyası" adlandırılacaq) 18-ci Maddəsinə dair 31 avqust 2018-ci ilədək mövcud olan presedent hüququnun təhlili və qısa icmalı verilir. Oxucular bu sahəyə aid əsas prinsipləri və müvafiq presedentləri burada tapa biləcəklər.

İstinad edilən presedentlər aparıcı, mühüm və (və ya) ən son qərar və qərardadlar arasından seçilib.*

Məhkəmənin qərarları təkcə Məhkəmənin icraatına verilmiş işlərin həll olunmasına xidmət etmir, həm də ümumən Konvensiyanın müəyyən etdiyi normaların izah edilməsinə, icrasının təmin edilməsinə və inkişaf etdirilməsinə xidmət edir və bununla da dövlətlərin bu müqavilənin iştirakçısı qismində götürdükləri öhdəliklərə riayət etmələrinə yardımçı olur (*İrlandiya Birləşmiş Krallığa qarşı*, 154-cü bənd; və son dövrlərə aid qərar: *Yeronoviç Latviyaya qarşı* [BP], 109-cu bənd).

Beləliklə, Konvensiyanın bərqərar etdiyi sistemin missiyası ümumi maraqlar naminə dövlət siyasəti məsələlərini müəyyənləşdirməkdən və bu yolla Konvensiyanın iştirakçısı olan bütün dövlətlərdə insan hüquqlarının müdafiəsi standartlarını daha yüksək səviyyəyə qaldırmaqdan və insan hüquqlarına dair məhkəmə praktikasını genişləndirməkdən ibarətdir (*Konstantin Markin Rusiyaya qarşı*[BP], 89-cu bənd, ərizə № 30078/06, AİHM 2012). Həqiqətən də Məhkəmə insan hüquqları sahəsində "Avropa ictimai qaydasının konstitusion sənədi" qismində Konvensiyanın rolunu xüsusi olaraq vurğulayıb (*Bosfor Hava Yolları Turizm və Ticarət Anonim Şirkəti İrlandiyaya qarşı* [BP], ərizə № 45036/98, 156-cı bənd, AİHM 2005-VI).

Bu Təlimatda Konvensiyanın və Əlavə Protokolların burada göstərilən hər bir maddəsi üçün istinadedici açar sözlər verilir. Hər bir halda araşdırılan hüquqi məsələlər "[Açar sözlərin siyahısı](#)"nda təqdim edilir və həmin siyahı (bir çox hallarda) birbaşa Konvensiyanın və onun Protokollarının mətnlərindən götürülmüş terminlər toplusunu özündə əks etdirir.

Məhkəmənin presedent hüququna dair [HUDOC məlumat bazası](#) açar sözlər əsasında axtarış aparmağa imkan yaradır. Bu açar sözlər əsasında aparılan axtarış oxşar hüquqi məzmunlu sənədlər qrupunun tapılmasına imkan verir (hər bir iş üzrə Məhkəmənin əsaslandırmaları və qənaətləri açar sözlər vasitəsilə ümumiləşdirilir). Ayrı-ayrı işlər üzrə açar sözləri HUDOC sistemində "Case details" [İşin detalları] bölməsinə daxil olmaqla tapmaq olar. HUDOC məlumat bazası və açar sözlər haqqında daha ətraflı məlumat üçün [HUDOC istifadəçisi üçün təlimata](#) baxın.

---

* Burada istinad edilən presedentlər Məhkəmənin və Avropa İnsan Hüquqları Komissiyasının (bundan sonra "Komissiya" adlandırılacaq) rəsmi dillərinin (ingilis və fransız dilləri) birində və ya hər ikisində ola bilər. Başqa hal göstərilməyibsə, bütün istinadlar Məhkəmənin Palatası tərəfindən işin mahiyyəti üzrə qəbul edilmiş qərarları bildirir. "Qərardad" sözü sitatın Məhkəmənin qərardadından götürüldüyünü, "[BP]" isə işə Böyük Palata tərəfindən baxıldığını bildirir. Bu yenilənmiş versiya dərc olunduğu tarixdə Palatanın hələ qüvvəyə minməyən qərarları "ulduz" (*) ilə işarələnib.

I. Giriş

Konvensiyanın 18-ci Maddəsi – Hüquqlarla bağlı məhdudiyətlərdən istifadənin hədləri

"Qeyd olunan hüquq və azadlıqlarla bağlı [bu] Konvensiyada yol verilən məhdudiyətlər, nəzərdə tutulduğundan başqa, hər hansı məqsəd üçün tətbiq olunmamalıdır".

HUDOC sistemində açar sözlər

"Restrictions for unauthorised purposes (18)" [Nəzərdə tutulmayan məqsədlər üçün tətbiq edilən məhdudiyətlər (18)]

1. Konvensiyanın 18-ci Maddəsinin obyektı və məqsədi hakimiyyət səlahiyyətindən sui-istifadənin qadağan olunmasıdır (*Merabişvili Gürcüstana qarşı* [BP], 303 və 306-cı bəndlər). Konvensiyanın hazırlıq materiallarında qeyd edildiyi kimi, bu maddə "hakimiyyət səlahiyyətinin hüquqa zidd tətbiqi barəsindəki nəzəriyyənin tətbiqini" özündə əks etdirir (CDH (75) 11, səh. 8). O, Konvensiyada nəzərdə tutulmuş hüquq və azadlıqların dövlət tərəfindən "öz ərazisində bu azadlıqların həyata keçirilməsini təşkil etmək və ya qanununun qorunmasını təmin etmək adı altında təqdim edilən, amma mənfi nəticələrə səbəb olan kiçik tədbirlər vasitəsilə" məhdudlaşdırılmasına qarşı müdafiəni təmin edir (*eyni mənbə*, səh. 6).

2. 18-ci Maddə Konvensiyada təsbit edilmiş hüquq və azadlıqların məhdudlaşdırılmasını nəzərdə tutan digər Maddələrin müddəalarını tamamlayan maddədir. Onun mətnində yer alan "nəzərdə tutulduğundan başqa, hər hansı məqsəd üçün tətbiq olunmamalıdır" sözləri həmin digər Maddələrin, məsələn, 5-ci Maddənin 1-ci bəndinin ikinci cümləsinin və 8-11-ci Maddələrin ikinci bəndlərinin mətninə tam uyğun gəlir (*Merabişvili Gürcüstana qarşı* [BP], 287 və 293-cü bəndlər). Lakin 18-ci Maddə təkcə məhdudlaşdırıcı Maddələrin əhatə dairəsinə aydınlıq gətirməyə xidmət etmir. O, həm də Razılığa gələn Yüksək Tərəflərin Konvensiyada təsbit olunmuş hüquq və azadlıqları Konvensiyanın özündə nəzərdə tutulmayan məqsədlər üçün məhdudlaşdırmalarını birmənalı olaraq qadağan edir və bu baxımdan o, avtonom xarakter daşıyan maddədir (*eyni mənbə*, 288-ci bənd; *Məmmədli Azərbaycana qarşı*, 93-cü bənd; *Rəşad Həsənov və Başqaları Azərbaycana qarşı**, 116-cı bənd).

3. Avtonom funksiya daşımaqla yanaşı, 18-ci Maddə həm də Məhkəmə tərəfindən Konvensiyanın və ya onun Protokollarının digər maddələrində yer alan məhdudlaşdırıcı müddəaların şərhində yardımçı vasitə kimi istifadə edilir (*Merabişvili Gürcüstana qarşı* [BP], 269-cu bənd):

- Konvensiyanın 5-ci Maddəsinin 1-ci bəndi: *Vinterverp Niderlanda qarşı*, 39-cu bənd; *Qutsardi İtaliyaya qarşı*, 102-ci bənd; *Eşinqdeyn Birləşmiş Krallığa qarşı*, 44-cü bənd; *Uiks Birləşmiş Krallığa qarşı*, 42-ci bənd; *Kafkaris Kiprə qarşı* [BP], 117-ci bənd; *Kuçeruk Ukraynaya qarşı*, 177-ci bənd;
- Konvensiyanın 8-ci Maddəsinin 2-ci bəndi: *De Vilde, Ooms və Versip Belçikaya qarşı*, 93-cü bənd; *Cillou Birləşmiş Krallığa qarşı*, 54-cü bənd;
- Konvensiyanın 10-cu Maddəsinin 2-ci bəndi: *Lingens Avstriyaya qarşı*, 36-cı bənd;
- Konvensiyanın 11-ci Maddəsinin 2-ci bəndi: *Birləşmiş Makedoniya təşkilatı "İlinden – PİRİN" və başqaları Bolqarıstana qarşı (№ 2)*, 83-cü bənd;
- Konvensiyanın 15-ci Maddəsi: *Louless İrlandiyaya qarşı (№ 3)*, səh. 59, 38-ci bənd;
- 1 sayılı Protokolun 1-ci Maddəsi: *Beyeler İtaliyaya qarşı* [BP], 111-ci bənd.

4. 18-ci Maddəyə nadir hallarda istinad edilir və Məhkəmənin 18-ci Maddə üzrə pozuntu tanıdığı işlər bir yana, belə şikayəti qəbuledilən elan etdiyi işlərin sayı azdır (*Xodorkovski və Lebedev Rusiyaya qarşı*, 898-ci bənd). Məhkəmənin 18-ci Maddə üzrə presedent hüququnun geniş tətbiqini bu qərarın mətnində tapmaq olar: *Merabişvili Gürcüstana qarşı* [BP], 264-281-ci bəndlər.

5. 18-ci Maddə üzrə presedent hüququnun kasad olduğunu nəzərə alaraq, Məhkəmə məhdudiyətlərin hüquqa zidd niyyətlə tətbiq edildiyi barədə iddiaların irəli sürüldüyü işlərə dair qərar çıxararkən daha çox səy göstərməli olur (*Xodorkovski və Lebedev Rusiyaya qarşı*, 898-ci bənd).

II. Tətbiq dairəsi

A. 18-ci Maddənin yardımçı xarakteri

6. Konvensiyanın 14-cü Maddəsi kimi 18-ci Maddə də müstəqil surətdə tətbiq edilmir; o, yalnız Konvensiyada və ya onun Protokollarında yer alan, Razılığa gələn Yüksək Tərəflərin öz yurisdiksiyaları daxilində olan şəxslər üçün təmin etməyi öhdələrinə götürdükləri hüquq və azadlıqları nəzərdə tutan və ya təmin edən hər hansı Maddə ilə əlaqəli şəkildə tətbiq oluna bilər (*Kamma Niderlanda qarşı*, Komissiyanın məruzəsi, səh. 9; *Qusinski Rusiyaya qarşı*, 73-cü bənd; *Çebotar Moldovaya qarşı*, 49-cu bənd; *Xodorkovski Rusiyaya qarşı*, 254-cü bənd; *Yukos Neft Şirkəti ASC Rusiyaya qarşı*, 663-cü bənd; *Lutsenko Ukraynaya qarşı*, 105-ci bənd; *Timoşenko Ukraynaya qarşı*, 294-cü bənd; *İlqar Məmmədov Azərbaycana qarşı*, 137-ci bənd; *Rəsul Cəfərov Azərbaycana qarşı*, 153-cü bənd; *Çankotadze Gürcüstana qarşı*, 113-cü bənd; *Məmmədli Azərbaycana qarşı*, 93-cü bənd; *Rəşad Həsənov və Başqaları Azərbaycana qarşı**, 116-cı bənd).

7. 14-cü Maddə kimi 18-ci Maddə də əlaqəli şəkildə tətbiq edildiyi Maddənin pozuntusu baş verməsə belə, pozulmuş ola bilər (*Merabişvili Gürcüstana qarşı* [BP], 288-ci bənd; həmçinin bax: *Kamma Niderlanda qarşı*, Komissiyanın məruzəsi, səh. 9; *Qusinski Rusiyaya qarşı*, 73-cü bənd; *Çebotar Moldovaya qarşı*, 49-cu bənd).

B. 18-ci Maddənin tətbiqinin mümkünlüyü

8. 18-ci Maddənin Konvensiyanın və ya onun Protokollarının digər substantiv (maddi-hüquqi) maddəsi ilə əlaqəli şəkildə tətbiq edilə bilməsi üçün həmin substantiv Maddədə nəzərdə tutulmuş hüquqa məhdudiyət tətbiq edilmiş olmalıdır (*Jozefides Türkiyəyə qarşı* (qərarad), 4-cü bənd).

9. 18-ci Maddənin pozuntusu yalnız müdaxiləyə məruz qalan hüquqa və ya azadlığa Konvensiyanın icazə verdiyi məhdudiyətlər tətbiq edildiyi hallarda baş verə bilər (*Kamma Niderlanda qarşı*, Komissiyanın məruzəsi, səh. 4; *Oates Polşaya qarşı* (qərarad); *Qusinski Rusiyaya qarşı*, 73-cü bənd); başqa sözlə desək, söhbət o hüquqlardan gedir ki, onlar məhdudlaşdırıla bilər (*Merabişvili Gürcüstana qarşı* [BP], 265 və 271-ci bəndlər; *Məmmədli Azərbaycana qarşı*, 93-cü bənd; *Rəşad Həsənov və Başqaları Azərbaycana qarşı**, 116-cı bənd).

10. Beləliklə, mütləq hüququn yer aldığı Maddə ilə əlaqəli şəkildə götürülmüş 18-ci Maddə üzrə şikayət mahiyyət meyarına görə (*ratione materiae*) Konvensiyaya uyğun olmayacaq (*Timurtaş Türkiyəyə qarşı*, Komissiyanın məruzəsi, 329-cu bənd).

11. "Konvensiyanın 6 və 7-ci Maddələrində birbaşa və ya dolayısı ilə elə məhdudiyətlər nəzərdə tutulubmu ki, şikayətin Məhkəmə tərəfindən Konvensiyanın 18-ci Maddəsi əsasında araşdırılması üçün əsas təşkil etmiş olsun" sualı cavabsız qalmaqdadır (*İlqar Məmmədov Azərbaycanca qarşı (№ 2)*, 261-ci bənd). Müqayisə üçün, məsələn, bax:

- *Navalnu və Ofitserov Rusiyaya qarşı* (129-cu bənd) və *Navalnu Rusiyaya qarşı* (88-ci bənd) – bu işlərdə Məhkəmə iş üçün əhəmiyyət kəsb edən halları nəzərdən keçirərək 6 və 7-ci Maddələrlə əlaqəli şəkildə götürülmüş 18-ci Maddə üzrə şikayəti mahiyyət meyarına görə (*ratione materiae*) qəbul edilməz şikayət kimi rədd etdi, çünki həmin Maddələrdə belə işlərə aidiyyəti olan birbaşa və ya dolaylı məhdudiyətlər nəzərdə tutulmayıb;
- *Nastase Rumıniyaya qarşı* (qərarad), 105-109-cu bəndlər – bu işdə o, 6-cı Maddə ilə əlaqəli şəkildə götürülmüş 18-ci Maddə üzrə şikayəti açıq-aydın əsassız şikayət kimi rədd etdi;
- *Xodorkovski Rusiyaya qarşı (№ 2)* (qərarad), 16-cı bənd; və *Lebedev Rusiyaya qarşı (№ 2)* (qərarad), 310-314-cü bəndlər – bu işlərdə o, ərizəçilərin 5, 6, 7 və 8-ci Maddələrlə əlaqəli şəkildə götürülmüş 18-ci Maddə üzrə şikayətlərini qəbul edilən elan etdi və *Xodorkovski və Lebedev Rusiyaya qarşı* məhkəmə işində bu şikayətlərə mahiyyəti üzrə baxdıqdan sonra çıxardığı qərarla (897-909-cu bəndlər) 18-ci Maddənin pozulmadığını müəyyən etdi.

C. 18-ci Maddənin digər substantiv Maddələrlə əlaqəli şəkildə tətbiqinə dair nümunələr

12. Məhkəmə 18-ci Maddə üzrə şikayətləri aşağıda sadalanan Maddələrlə əlaqəli şəkildə araşdırıb:

- Konvensiyanın 5-ci Maddəsi: *Qusinski Rusiyaya qarşı*, 78-ci bənd; *Çebotar Moldovaya qarşı*, 53-cü bənd; *Xodorkovski Rusiyaya qarşı*, 254-cü bənd; *Lutsenko Ukraynaya qarşı*, 110-cu bənd; *Doxnal Polşaya qarşı*, 114-cü bənd; *Timoşenko Ukraynaya qarşı*, 301-ci bənd; *İlqar Məmmədov Azərbaycanca qarşı*, 144-cü bənd; *Rəsul Cəfərov Azərbaycanca qarşı*, 163-cü bənd; *Çankotadze Gürcüstana qarşı*, 110-cu bənd; *Merabişvili Gürcüstana qarşı* [BP], 318-354-cü bəndlər; *Ramişvili və Koxreidze Gürcüstana qarşı* (qərarad); *Məmmədli Azərbaycanca qarşı*, 105-ci bənd; *Rəşad Həsənov və Başqaları Azərbaycanca qarşı**, 127-ci bənd;
- Konvensiyanın 6-cı Maddəsi: *Nastase Rumıniyaya qarşı* (qərarad), 105-109-cu bəndlər; *Xodorkovski Rusiyaya qarşı (№ 2)* (qərarad), 16-cı bənd; *Lebedev Rusiyaya qarşı (№ 2)* (qərarad), 310-314-cü bəndlər;
- Konvensiyanın 8-ci maddəsi: *Birsan Rumıniyaya qarşı* (qərarad), 73-cü bənd; *Xodorkovski Rusiyaya qarşı (№ 2)* (qərarad), 16-cı bənd; *Lebedev Rusiyaya qarşı (№ 2)* (qərarad), 310-314-cü bəndlər;
- Konvensiyanın 9-cu Maddəsi: *C.R. İsveçrəyə qarşı* (qərarad);
- Konvensiyanın 10-cu Maddəsi: *Şener Türkiyəyə qarşı*, 59-62-ci bəndlər;
- Konvensiyanın 11-ci Maddəsi: *Navalnu Rusiyaya qarşı**, 77-79-cu bəndlər;
- 1 sayılı Protokolun 1-ci Maddəsi: *İşık Türkiyəyə qarşı*, Komissiyanın qərarı; *Yukos Neft Şirkəti ASC Rusiyaya qarşı*, 663-666-cı bəndlər; *Birsan Rumıniyaya qarşı* (qərarad), 73-cü bənd.

13. Beləliklə, Məhkəmə indiyədək yalnız 5-ci Maddə ilə əlaqəli şəkildə götürülməklə 18-ci Maddə üzrə şikayətin yer aldığı işlərdə bu Maddənin pozulduğunu müəyyən edib (*Qusinski Rusiyaya qarşı*; *Çebotar Moldovaya qarşı*; *Lutsenko Ukraynaya qarşı*; *Timoşenko Ukraynaya qarşı*; *İlqar Məmmədov Azərbaycana qarşı*; *Rəsul Cəfərov Azərbaycana qarşı*; *Merabişvili Gürcüstana qarşı* [BP]); *Məmmədli Azərbaycana qarşı*; *Rəşad Həsənov və Başqaları Azərbaycana qarşı**).

D. Konvensiyanın digər müddələri əsasında araşdırılan gizli məqsədlər barədə iddialar

14. Bəzən Konvensiyada nəzərdə tutulmuş hüquqların məhdudlaşdırılmasının kökündə hüquqa zidd motivlərin və ya gizli məqsədlərin dayandığı barədə iddialar irəli sürülür və həmin iddialar Konvensiyanın substantiv maddələri əsasında araşdırılır.

- 5-ci Maddənin 1-ci bəndi: Bəzi açıq-aydın pozuntuların baş verdiyi kontekst azadlıqdan məhrumetmənin əsas məqsədinin gizli saxlanıldığını göstərsə, Məhkəmə azadlıqdan məhrumetmə üçün qanuni əsas olmadığı qənaətinə gəlir və müvafiq olaraq, 5-ci Maddənin 1-ci bəndinin pozulduğunu müəyyən edir. Bu, aşağıdakı hallarda baş verir:
  - ərizəçilər qeyri-müəyyən və ya saxta ittihamlarla həbs edildikdə, yaxud onların həbs müddəti mitinqlərdə iştirak etmələrinin qarşısını almaq və ya mitinqlərdə iştirak etmələrinə görə onları cəzalandırmaq məqsədi ilə uzadıldıqda (*Şimovolos Rusiyaya qarşı*, 52-57-ci bəndlər; *Hakobyan və başqaları Ermənistanına qarşı*, 123-cü bənd; *Nemtsov Rusiyaya qarşı*, 103-cü bənd; *Qafqaz Məmmədov Azərbaycana qarşı*, 107-108-ci bəndlər; *Kasparov Rusiyaya qarşı*, 50-56-cı bəndlər; *Hüseynli və başqaları Azərbaycana qarşı*, 146-147-ci bənd; *İbrahimov və başqaları Azərbaycana qarşı*, 126-127-ci bəndlər; *Navalni və Yaşin Rusiyaya qarşı*, 92-95-ci bəndlər);
  - dövlət orqanları həbs üçün daxili qanunvericilikdə nəzərdə tutulan qaydada məhkəmə icazəsi alınmasını ləngitmək üçün (*Aleksey Mixayloviç Zaxarkin Ukraynaya qarşı*, 86-88-ci bəndlər), yaxud gizli şəkildə ekstradisiya prosesini həyata keçirmək üçün (*Botsano Fransaya qarşı*, 59-60-cı bəndlər; *Novak Ukraynaya qarşı*, 58-ci bənd; *Əzimov Rusiyaya qarşı*, 163 və 165-ci bəndlər; *Eşonkulov Rusiyaya qarşı*, 65-ci bənd) mövcud prosedurlarla manipulyasiya etdikdə;
  - ərizəçi qanunsuz olaraq oğurlandıqda və başqa dövlətə təhvil verildikdə (*İskəndərov Rusiyaya qarşı*, 109-115 və 148-151-ci bəndlər);
  - dövlət orqanları sığınacaq axtaran şəxslərin etibarını qazanmaqdan ötrü onları sığınacaq üçün vəsatət verilməsi prosedurunun tamamlamağa dəvət etdikdə, əslində isə bu yolla onları həbs etmək və sonradan deportasiya etmək məqsədi güddükdə (*Çonka Belçikaya qarşı*, 41-ci bənd);
  - qisas tədbiri olaraq başqa bir dövlətin vətəndaşlarını kütləvi şəkildə deportasiya etmək məqsədi ilə onları heç nəyə fərq qoymadan həbs etdikdə (*Gürcüstan Rusiyaya qarşı (I)* [BP], 185-186-cı bəndlər);
  - barəsində cinayət işi qaldırılmış qardaşına qarşı təzyiqlə vasitəsinə əldə etmək məqsədi ilə ərizəçi tutulduqda və həbsdə saxlanıldıqda (*Giorgi Nikolaişvili Gürcüstana qarşı*, 57-ci bənd);
  - həbs prosedurlarının aparıldığı məkanı dəyişərək daha əlverişli məkana keçirmək məqsədi ilə ərizəçi şahid qismində saxlanıldıqda (halbuki müstəntiqin əsl niyyəti

ona təqsirləndirilən şəxs qismində ittiham irəli sürmək idi) (*Xodorkovski Rusiyaya qarşı*, 142-ci bənd).

- 6-cı Maddə: *Cordan Birləşmiş Krallığa qarşı* məhkəmə işində ərizəçiyə qarşı cinayət işinin icraatı onun səhhəti ilə əlaqədar olaraq dayandırılmış və digər şərtlərlə yanaşı belə bir şərt qoyulmuşdu ki, o, sağlamlıq durumundan asılı olmayaraq məhkəmə prosesində iştirak etmək iqtidarında olduğunu faktiki olaraq nümayiş etdirən siyasi, sosial və ya şəxsi fəaliyyətlərlə məşğul olmamalıdır. Məhkəmə bu situasiyanın cinayət ittihamlarının qaldırılması "qarşılığında" siyasi fəaliyyətə qadağa qoyulmasının nümunəsi olub-olmadığını araşdırdı.
- 11-ci Maddə: *Birləşmiş Makedoniya təşkilatı "İlinden – PİRİN" və başqaları Bolqarıstana qarşı (№ 2)* məhkəmə işində Məhkəmə ərizəçi partiyanın qeydiyyatdan alınmasından imtinanın məqsədinin onu təsviq etdiyi baxışlara və siyasətə görə cəzalandırmaqdan ibarət olub-olmadığını araşdırdı (85-89-cu bəndlər).
- 11-ci Maddə ilə əlaqəli şəkildə götürülmüş 14-cü maddə: *Bonçkovski və başqaları Polşaya qarşı* məhkəmə işində Məhkəmə homofobiyaya qarşı etiraz yürüşünə icazə verməkdən imtina barədə qərara merin ictimai çıxışında homofob fikirlər ifadə etməsinin təsir göstərən-göstərmədiyini araşdırdı (97 və 100-cü bəndlər).

E. 18-ci Maddəni nə zaman tətbiq etməli

15. Sadəcə olaraq Konvensiyada nəzərdə tutulmuş hüquqa və ya azadlığa tətbiq edilən məhdudiyətin həmin məhdudiyətə icazə verən Maddənin bütün tələblərinə cavab verməməsi faktı hökmən o demək deyil ki, bu halda 18-ci Maddə üzrə şikayət irəli sürülə bilər. Bu Maddə üzrə şikayətin ayrıca araşdırılmasına yalnız o halda zərurət yaranır ki, məhdudiyətin Konvensiyada nəzərdə tutulmuş məqsədlə tətbiq edilmədiyi barədə iddia işin fundamental aspektini təşkil etmiş olsun (*Merabişvili Gürcüstana qarşı* [BP], 291-ci bənd); *Məmmədli Azərbaycana qarşı*, 97-ci bənd; *Rəşad Həsənov və Başqaları Azərbaycana qarşı**, 120-ci bənd).

16. Məhkəmə 18-ci Maddənin tətbiqi məsələsini heç vaxt öz təşəbbüsü ilə qaldırmayıb. Bununla belə, o, 18-ci Maddə üzrə qaldırılan şikayətlərə mahiyyəti üzrə baxıb (*Lutsenko Ukraynaya qarşı*, 104-cü bənd; *Məmmədli Azərbaycana qarşı*, 80-ci bənd).

III. Məhdudiyətlərin məqsədi

17. Məhkəmə 18-ci Maddə əsasında irəli sürülən iddianı nəzərdən keçirərkən aşağıdakıları müəyyən etməlidir:

- ərizəçinin hüququna və ya azadlığına məhdudiyət gizli məqsədlə tətbiq edilibmi;
- məhdudiyət həm Konvensiyada nəzərdə tutulmuş məqsədi, həm də gizli məqsədi güdürmü, yəni qarışıq məqsədlər mövcuddurmu;
- hansı məqsəd üstünlük təşkil edir (*Merabişvili Gürcüstana qarşı* [BP], 309-cu bənd).

18. Konvensiyada nəzərdə tutulmuş hüququn məhdudlaşdırılması davamlı hal alarsa, Məhkəmə məhdudiyətin davam etdiyi bütün müddət ərzində onun hansı məqsədi (məqsədləri) daşdığını qiymətləndirir. O, konkret olaraq bu məsələni aydınlaşdırır ki, barəsində şikayət edilən məhdudiyətin tətbiq edildiyi dövrün müəyyən bir məqamında gizli məqsəd Konvensiyada nəzərdə tutulmuş məqsədi aradan qaldırıbmı və ya həmin məqsədə nisbətən üstünlük təşkil edibmi? (*Merabişvili Gürcüstana qarşı* [BP], 308 və 351-ci bəndlər).

A. “Gizli məqsəd” anlayışı

19. Gizli məqsəd Konvensiyanın müvafiq maddəsində nəzərdə tutulmayan və dövlət orqanlarının bəyan etdikləri məqsəddən fərqli olan məqsəddir (yaxud elə məqsəddir ki, məntiqə görə kontekst əsasında onun mövcudluğu qənaətinə gəlmək olar) (*Merabişvili Gürcüstana qarşı* [BP], 292-ci bənd; *Xodorkovski Rusiyaya qarşı*, 255-ci bənd; *Lutsenko Ukraynaya qarşı*, 106-cı bənd; *Timoşenko Ukraynaya qarşı*, 294-cü bənd; *Xodorkovski və Lebedev Rusiyaya qarşı*, 899-cu bənd; *İlqar Məmmədov Azərbaycana qarşı*, 137-ci bənd; *Rəsul Cəfərov Azərbaycana qarşı*, 153-cü bənd; *Çankotadze Gürcüstana qarşı*, 113-cü bənd).

20. "Gizli məqsəd" anlayışı "qərəzli niyyət" anlayışı ilə əlaqəlidir, amma bu heç də o demək deyil ki, o, hər bir halda bu anlayışın ekvivalentidir (*Merabişvili Gürcüstana qarşı* [BP], 283-cü bənd).

21. Məhkəmə əvvəllər tətbiq etdiyi yanaşmadan imtina edib, həmin yanaşma zamanı o, Razılığa gələn Yüksək Tərəflərin milli hakimiyyət orqanlarının vicdanlı niyyətlə hərəkət etmələrini nəzərdə tutan və təkzib edilməsi mümkün olan ümumi ehtimalı əsas götürür və apardığı araşdırmada diqqətini qərəzli niyyətin sübutunun tədqiq edilməsinə yönəldirdi (*Xodorkovski Rusiyaya qarşı*, 255-ci bənd; *Lutsenko Ukraynaya qarşı*, 106-cı bənd; *Timoşenko Ukraynaya qarşı*, 294-cü bənd; *Xodorkovski və Lebedev Rusiyaya qarşı*, 899-cu bənd; *İlqar Məmmədov Azərbaycana qarşı*, 137-ci bənd; *Rəsul Cəfərov Azərbaycana qarşı*, 153-cü bənd). İndi isə bunun əvəzinə o, diqqətini gizli məqsədin mövcud olub-olmadığının və beləliklə hakimiyyət səlahiyyətindən sui-istifadə edilib-edilmədiyinin obyektiv qiymətləndirilməsinə yönəldir (*Merabişvili Gürcüstana qarşı* [BP], 282-283-cü bəndlər).

22. Məhkəmə aşağıdakı gizli məqsədlər barəsindəki iddiaları araşdırıb:

- informasiya və ya digər mənfəət əldə etmək məqsədi ilə ərizəçinin təhdid edilməsi və ona təzyiq göstərilməsi (*Qusinski Rusiyaya qarşı*, 76-cı bənd; *Çebotar Moldovaya qarşı*, 53-cü bənd; *Merabişvili Gürcüstana qarşı* [BP], 353-cü bənd; *Doxnal Polşaya qarşı*, 116-cı bənd);
- ərizəçinin cəzalandırılması və susdurulması (*Ramişvili və Koxreidze Gürcüstana qarşı* (qərarad); *Lutsenko Ukraynaya qarşı*, 109-cu bənd; *Timoşenko Ukraynaya qarşı*, 299-cu bənd; *İlqar Məmmədov Azərbaycana qarşı*, 143-cü bənd; *Rəsul Cəfərov Azərbaycana qarşı*, 162-ci bənd; *Məmmədli Azərbaycana qarşı*, 104-cü bənd; *Rəşad Həsənov və Başqaları Azərbaycana qarşı**, § 125);
- cinayət təqibinin və digər müvafiq prosedurların arxasında siyasi və (və ya) iqtisadi motivlərin dayanması (*Xodorkovski Rusiyaya qarşı*, 254-cü bənd; *Yukos Neft Şirkəti ASC Rusiyaya qarşı*, 665-ci bənd; *Xodorkovski və Lebedev Rusiyaya qarşı*, 889-cu bənd; *Nastase Rumuniyaya qarşı* (qərarad), 109-cu bənd; *Çankotadze Gürcüstana qarşı*, 114-cü bənd; *Merabişvili Gürcüstana qarşı* [BP], 332-ci bənd).

B. Yalnız gizli məqsədlə tətbiq edilən məhdudiyətlər

23. Bəzən hüquq və ya azadlıq Konvensiyada nəzərdə tutulmayan məqsədlə məhdudlaşdırılır (*Merabişvili Gürcüstana qarşı* [BP], 292-ci bənd).

24. 5-ci Maddə ilə əlaqəli şəkildə götürülmüş 18-ci Maddənin pozulduğunun Məhkəmə tərəfindən müəyyən edildiyi aşağıdakı işlərdə ərizəçilərin həbsi yalnız gizli məqsəd üçün həyata keçirilmişdi, belə ki, onların həbsə alınması üçün heç bir əsaslı səbəb yox idi (*Lutsenko Ukraynaya qarşı*, 63-65 və 67-72-ci bəndlər; *Timoşenko Ukraynaya qarşı*, 269-271-ci bəndlər), yaxud da onlara qarşı irəli sürülən ittihamlar 5-ci Maddənin 1(c) bəndində

nəzərdə tutulmuş "əsaslı şübhəyə" əsaslanmırdı (*Çebotar Moldovaya qarşı*, 52-ci bənd; *İlqar Məmmədov Azərbaycanaya qarşı*, 100-cü bənd; *Rəsul Cəfərov Azərbaycanaya qarşı*, 133-cü bənd).

25. *Çebotar Moldovaya qarşı* məhkəmə işi "*Oferta Plus S.R.L.*" *Moldovaya qarşı* məhkəmə işi ilə sıx əlaqəlidir. *Çebotar Moldovaya qarşı* məhkəmə işində dövlətə məxsus "Moldtranselektro" enerji tədarükü şirkətinin rəhbəri olan ərizəçi Moldova Maliyyə Nazirliyinə müraciət etmişdi ki, Xəzinədarlıq "Oferta Plus" şirkəti üçün dövlət istiqrazı buraxsın, belə ki, həmin özəl şirkət Ukraynadan "Moldtranselektro" üçün tədarük edilmiş elektrik enerjisinin haqqını ödəmişdi və həmin enerji digər subyektlərlə yanaşı dövlət müəssisələri tərəfindən də istehlak edilmişdi. Bundan sonra "Oferta Plus" şirkəti istiqrazların nağdlaşdırılmasından imtinaya görə Maliyyə Nazirliyinə qarşı iddia qaldırdı və işi uddu. Moldova hökuməti "Oferta Plus" şirkətinin xeyrinə qəbul edilmiş məhkəmə qərarı icra edilmədiyinə görə bu şirkət tərəfindən Avropa Məhkəməsinə şikayət ərizəsi verildiyi barədə məlumatlandırıldıqdan sonra həmin məhkəmə qərarı ləğv edildi və külli miqdarda dövlət əmlakını talama ittihamları ilə şirkətin direktoruna və cənab Çebotara qarşı cinayət işi qaldırıldı. İttihamlar belə bir mülahizəyə əsaslanırdı ki, "Oferta Plus" şirkəti konkret olaraq dövlət müəssisələrinə verilmiş elektrik enerjisinə görə ödəniş etməyib və beləliklə, Xəzinədarlığın istiqrazını dələduzluq yolu ilə əldə edib. "*Oferta Plus S.R.L.*" *Moldovaya qarşı* məhkəmə işində Məhkəmə 34-cü Maddənin pozulduğunu müəyyən etdi, belə ki, barəsində şikayət edilən cinayət prosesinin məqsədi şirkəti şikayət ərizəsinin icraatını davam etdirməkdən çəkəndirmək idi (143-cü bənd). *Çebotar Moldovaya qarşı* məhkəmə işində "Oferta Plus" şirkəti ilə Maliyyə Nazirliyi arasındakı mübahisə üzrə mülki məhkəmələrin qəbul etdikləri yekun qərarları nəzərə alaraq, Məhkəmə bu nəticəyə gəldi ki, Hökumət ərizəçinin cinayət törətdiyinə dair əsaslı şübhə olduğunu sübuta yetirə bilməyib və buna görə də onun tutulması və həbsdə saxlanması üçün heç bir əsas olmayıb. Beləliklə, onun məhkəməyə qədər həbsdə saxlanılmasının yeganə məqsədi "Oferta Plus" şirkətinin Məhkəməyə verdiyi şikayət ərizəsinin icraatını davam etdirməsinə mane olmaq üçün ona təzyiq göstərməkdən ibarət olub. Müvafiq olaraq, 5-ci Maddə ilə əlaqəli şəkildə götürülmüş 18-ci Maddənin pozuntusu baş verib (52-53-cü bəndlər).

26. *Lutsenko Ukraynaya qarşı* məhkəmə işində hakimiyyət dəyişikliyindən az sonra ərizəçi (səbiq daxili işlər naziri, müxalifət lideri) hakimiyyət səlahiyyətindən sui-istifadə etməkdə ittiham olunmuşdu. Ərizəçinin ona qarşı irəli sürülmüş ittihamları rədd etdiyi müsahibə qəzetdə dərc edildikdən qısa müddət sonra onun barəsində həbs qətimkan tədbiri seçildi. Onun həbsi Konvensiyada nəzərdə tutulmuş heç bir məqsədi daşımırdı, belə ki, hakimiyyət orqanları tərəfindən irəli sürülən əsasların heç biri Məhkəmə tərəfindən 5-ci Maddənin 1-ci bəndinin tələblərinə uyğun hesab edilmədi (66-74-cü bəndlər). Bundan əlavə, ərizəçinin kütləvi informasiya vasitələri ilə təmasda olaraq söylədiklərinin onun həbsi üçün əsaslardan birini təşkil etməsi faktı açıq-aydın ona dəlalat edirdi ki, hakimiyyət orqanları ərizəçini ona qarşı irəli sürülən ittihamları açıq şəkildə mübahisələndirməsinə görə cəzalandırmağa cəhd ediblər, bu isə 5-ci Maddə ilə əlaqəli şəkildə götürülmüş 18-ci Maddəyə zidd olan gizli məqsəd kimi tövsif edilə bilər (108-110-cu bəndlər).

27. Həmçinin *Timoşenko Ukraynaya qarşı* məhkəmə işi müxalifət lideri olan səbiq baş nazirə qarşı cinayət təqibi ilə əlaqədar idi, belə ki, hakimiyyət dəyişikliyindən az sonra o, hakimiyyət səlahiyyətini aşmaqda və vəzifəsindən sui-istifadə etməkdə ittiham olunmuşdu. Analoji olaraq, Məhkəmə bu işdə ayrıca götürülmüş halda 5-ci Maddənin 1-ci bəndinin pozulduğunu müəyyən etdi, belə ki, ərizəçinin məhkəməyə qədər həbsi həmin bənddə nəzərdə tutulan məqsədlərin heç birini daşımırdı. Bundan əlavə, işin faktiki hallarından və hakimiyyət orqanlarının gətirdiyi əsaslardan belə məlum olurdu ki, ərizəçinin həbsinin əsas səbəbi onun guya məhkəmə icraatına maneə yaratması və məhkəməyə hörmətsizlik etməsidir. Buna görə

də Məhkəmə bu qənaətə gəldi ki, onun həbsinin arxasında yalnız gizli məqsəd dayanıb, yəni onun həbsində məqsəd, barəsində şikayət edilən məhkəmə araşdırmasının gedişindəki davranışına görə onu cəzalandırmaqdan ibarət olub ki, bu da 5-ci Maddə ilə əlaqəli şəkildə götürülmüş 18-ci Maddənin pozuntusudur (299-301-ci bəndlər).

28. *İlqar Məmmədov Azərbaycanla qarşı* məhkəmə işində hökuməti tənqid edən müxalif siyasətçi olan ərizəçi özünün internet bloqunda hadisə yerinə gəlməsindən bir gün öncə baş vermiş spontan etiraz aksiyası barəsində birbaşa əldə etdiyi informasiyaları yerləşdirmişdi. Onun tərəfindən bloqunda yerləşdirilən və mətbuat tərəfindən dərhal yayılan məlumatlar hadisələr barəsində hökumətin versiyasına zidd idi və bildirildiyinə görə, həmin məlumatlarda mənbələrdən əldə edilən və hökumətin ictimaiyyətdən gizlətməyə çalışdığı informasiyalar əks olunmuşdu. Ertəsi gün Baş Prokurorluq və Daxili İşlər Nazirliyi birgə bəyanat yayaraq ərizəçini ölkədə vəziyyəti gərginləşdirmək məqsədi ilə qanunsuz hərəkətlər etməkdə ittiham etdilər. Ərizəçinin dindirilməsindən bir neçə gün sonra o, iğtişaş təşkil etməkdə ittiham olundu və barəsində həbs qətimkan tədbiri seçildi. Məhkəmə ayrıca götürülmüş 5-ci Maddənin 1-ci bəndinin pozulduğunu müəyyən etdi, belə ki, ittiham tərəfi nə daxili məhkəmələrdə, nə də hər hansı digər instansiyada ərizəçiyə qarşı "əsaslı şübhə" yarada bilən hər hansı obyektiv məlumatı və ya sübutu təqdim edə bilməmişdi. Bundan əlavə, Məhkəmə yuxarıda qeyd edilən hallar əsasında belə nəticəyə gəldi ki, onun həbsi bloqunda yerləşdirdiyi yazılarla əlaqədar idi və beləliklə həbsin məqsədi hökuməti tənqid etdiyinə və Hökumətin gizlətməyə çalışdığı məlumatları yaymağa cəhd etdiyinə görə onu cəzalandırmaq idi. Buna görə də bu həbs 18-ci Maddənin pozuntusunu təşkil edirdi (142-143-cü bəndlər).

29. Aşağıdakı işlərdə tanınmış Azərbaycan vətəndaş cəmiyyəti fəalları, insan hüquqları müdafiəçiləri və qeyri-hökumət təşkilatlarının (QHT-lərin) rəhbərləri QHT-ləri tərəfindən xarici qrantların alınması və istifadəsi ilə əlaqədar iddia edilən inzibati pozuntularla bağlı həbs olunublar və qanunsuz sahibkarlıq, xeyli miqdarda vergidən yayınma və vəzifə səlahiyyətlərindən sui-istifadədə ittiham olunublar. Bu, Azərbaycanda QHT fəaliyyətinin və maliyyələşməsinin getdikcə sırt və məhdudlaşdırıcı tənzimlənməsi və insan hüquqları müdafiəçilərinə qarşı davam edən kampaniyanın ümumi kontekstində baş vermişdi.

30. *Rəsul Cəfərov Azərbaycanla qarşı* işdə ərizəçi beynəlxalq qurumların işi kontekstində Azərbaycanda insan hüquqları problemləri ilə bağlı müxtəlif hesabatların hazırlanmasına cəlb olunmuşdur. O, Azərbaycan hakimiyyətini insan hüquqlarının pozulması ilə bağlı tənqid etdiyi Avropa Şurasının tədbirində iştirak etdikdən qısa müddət sonra həbs olundu.

31. *Məmmədli Azərbaycanla qarşı* işdə ərizəçi seçkilərin monitorinqində ixtisaslaşmış QHT-nin rəhbəri və həmtəsisçisi idi. 2013-cü il prezident seçkilərini tənqid edən hesabatı dərc etdikdən sonra QHT-nin maliyyə fəaliyyətlərində iddia edilən pozuntularla əlaqədar cinayət işi başlandı. Ərizəçi bir ay sonra həbs edildi və ona qarşı ittiham irəli sürüldü.

32. Məhkəmə müəyyən etdi ki, ərizəçilər "əsaslı şübhə" olmadan məhkəməyəqədər həbs olunmuşdular, bu isə ayrılıqda götürülməklə 5-ci Maddənin 1 (c) bəndinin pozuntusudur (*Rəsul Cəfərov Azərbaycanla qarşı*, 156-cı bənd; *Məmmədli Azərbaycanla qarşı*, 96-cı bənd). Onlar "əsas tərkib elementləri əqlabatan şəkildə mövcud faktlara əsaslanmayan" ciddi cinayətlərdə ittiham olunmuşdular. Bu işlərin ümumi kontekstini nəzərə alaraq, Məhkəmə 5-ci Maddə ilə birgə götürülməklə 18-ci Maddənin pozuntusunu müəyyən etdi, belə ki, ərizəçilərin tutulması və həbsi yalnız onları susdurmaq və müvafiq olaraq insan hüquqları və seçkilərin monitorinqi sahəsində fəaliyyətlərinə görə cəzalandırmaq kimi gizli məqsəd daşmışdı (*Rəşad Həsənov və Başqaları Azərbaycanla qarşı*, 159-163-cü bəndlər; *Məmmədli Azərbaycanla qarşı*, 99-104-cü bəndlər).

33. *Rəşad Həsənov Azərbaycana qarşı** işdə ərizəçilər vətəndaş cəmiyyəti fəalları və hökumətə qarşı bir sıra etirazların arxasında duran, ölkədə ən fəal gənc hərəkatın, NİDA qeyri-hökumət təşkilatının idarə heyətinin üzvləri idilər. Onlar NİDA-nın digər üzvləri ilə birlikdə qeyri-döyüş şəraitində azərbaycanlı əsgərlərin ölümünə qarşı bir sıra dinc etirazların təşkil edilməsində və aparılmasında fəal şəkildə iştirak etmişdilər. Planlaşdırılan nümayişlərin birindən üç gün əvvəl bəzi NİDA üzvləri həbs olundular və narkotik vasitələrin və Molotov kokteyllərin saxlanması ittiham olundular. Bununla əlaqədar, Baş Prokurorluq və Milli Təhlükəsizlik Nazirliyi birgə mətbuat konfransında bildirdi ki, “təşkilatın bir sıra qanunsuz tədbirlərində fəal şəkildə iştirak edən” həbs edilmiş NİDA üzvləri zorakılığa və vətəndaş qarşısızlığına təhrik etməyi planlaşdırırdı. Bəyanatda həmçinin bəzi radikal destruktiv qüvvələr tərəfindən ölkənin sosial-siyasi sabilliyinə zərbə vurmaq məqsədilə qeyri-qanuni cəhdlər pislənib. Bir neçə gün sonra ərizəçilər həbs olundular və Molotov kokteyllərinin qanunsuz olaraq əldə edilməsində və onların əvvəl həbs olunmuş NİDA üzvlərinin mənzillərində saxlanması təşkilində təqsirləndirildilər. Məhkəmə ayrılıqda götürülməklə 5-ci Maddənin 1-ci bəndinin pozuntusunu müəyyən etdi, belə ki, prokurorluq orqanları heç vaxt ərizəçilərin sözügedən Molotov kokteylləri ilə əlaqədar olduğunu göstərən hər hansı məlumat və ya sübut nümayiş etdirə və bununla da onların tutulmasını və həbsini əsaslandırmaq üçün “əsaslı şübhəni” təqdim edə bilməmişdi. Azərbaycanda vətəndaş cəmiyyətinin sıxışdırılması kontekstində bu hallar Məhkəməni o nəticəyə gətirdi ki, ərizəçilərin həbsinin faktiki məqsədi onları susdurmaq və fəal sosial və siyasi iştiraklarına və NİDA-da fəaliyyətlərinə görə cəzalandırmaq olub və beləliklə də 5-ci Maddə ilə birgə götürülməklə 18-ci Maddə pozulub (122-125-ci bəndlər).

C. Qarışıq məqsədlər daşıyan məhdudiyətlər

34. Eynilə belə bir hal da mümkündür ki, məhdudiyət həm gizli məqsədlə, həm də Konvensiya ilə nəzərdə tutulan məqsədlə tətbiq edilir; başqa sözlə, o, qarışıq məqsədlər güdə bilər (*Merabişvili Gürcüstana qarşı* [BP], 292-ci il).

1. Ümumi prinsiplər

35. Hər hansı dövlət siyasətinin və ya fərdi tədbirin arxasında "gizli niyyət" dayana bilər (*Xodorkovski Rusiyaya qarşı*, 255-ci bənd; *Lutsenko Ukraynaya qarşı*, 106-cı bənd; *Timoşenko Ukraynaya qarşı*, 294-cü bənd). Məhdudiyətin qarışıq məqsədlər daşdığı müəyyən edildikdə həmin məqsədlərdən hər hansı birinin sadəcə olaraq Konvensiyanın müvafiq məhdudlaşdırıcı maddəsində nəzərdə tutulmaması özü-özlüyündə 18-ci Maddənin pozulmasına səbəb ola bilməz. Digər tərəfdən, məhdudiyətin Konvensiyada nəzərdə tutulmuş məqsədi daşması hökmən o demək deyil ki, 18-ci Maddənin pozuntusu baş verməyib. Konvensiyada nəzərdə tutulmuş məqsədin olması heç də gizli məqsədin olmasını istisna etmir (*Merabişvili Gürcüstana qarşı* [BP], 303-304-cü bəndlər).

36. Məhdudiyət həm gizli, həm də Konvensiyada nəzərdə tutulmuş məqsədi daşıyarsa, Məhkəmə onlardan hansının üstünlük təşkil etdiyini müəyyənləşdirir. Bu baxımdan üstünlük təşkil edən məqsəd o məqsəddir ki, hakimiyyət orqanlarının hərəkətə keçməsinə səbəb olur və onların söyləri əsasən həmin məqsədə yönəlmiş olur (*Merabişvili Gürcüstana qarşı* [BP], 303-cü bənd).

37. Hər hansı məhdudiyət onun tətbiqinə icazə verən Konvensiyanın substantiv maddəsində göstərilmiş məqsədi daşdığına görə həmin maddəyə uyğun ola bilər, amma bununla belə, həmin məhdudiyət 18-ci Maddənin pozuntusunu təşkil edə bilər, belə ki, əslində onun məqsədi sadəcə olaraq hakimiyyət orqanlarının söylərinin kökündə duran başqa bir məqsədi pərdələməyə xidmət edə bilər (*Merabişvili Gürcüstana qarşı* [BP], 305-ci bənd). Başqa sözlə,

məhdudiyətin həm də gizli məqsəd daşdığı müəyyən edilərsə, 18-ci Maddə yalnız o halda pozulmuş sayılır ki, gizli məqsəd üstünlük təşkil etmiş olsun ([eyni mənba](#), 318-ci bənd).

38. Əksinə, məhdudiyət tədbirinin dövlət orqanlarını hərəkətə keçməyə sövq edən əsas məqsədini Konvensiyada nəzərdə tutulmuş məqsəd təşkil edərsə, onların həmin məhdudiyət vasitəsilə hansısa başqa bir mənfəət əldə etmək istəkləri olsa belə, bu məhdudiyət 18-ci Maddəyə zidd olmur ([Merabişvili Gürcüstana qarşı](#) [BP], 305-ci bənd).

39. Konkret işdə hansı məqsədin üstünlük təşkil etməsi işin bütün hallarından asılıdır. Bu məqamı qiymətləndirərkən Məhkəmə iddia edilən gizli məqsədin mahiyyətini və məhdudiyət tədbirinin nə dərəcədə qınağa layiq tədbir olduğunu nəzərdən keçirir və Konvensiyanın qanunun aliliyi ilə idarə olunan demokratik cəmiyyətin ideallarının və dəyərlərinin qorunması və inkişaf etdirilməsi üçün nəzərdə tutulduğunu nəzərə alır ([Merabişvili Gürcüstana qarşı](#) [BP], 307-ci bənd).

40. Konvensiyada nəzərdə tutulmuş hüququn məhdudlaşdırılması davamlı hal alarsa, məhdudiyət tədbirinin 18-ci Maddəyə zidd olmaması üçün həmin tədbirin davam etdiyi bütün müddət ərzində onun əsas məqsədini Konvensiyada nəzərdə tutulmuş məqsəd təşkil etməlidir və istisna etmək olmaz ki, müəyyən bir məqamda başqa bir məqsəd ilkin məqsədi aradan qaldıra bilər. Beləliklə, hansı məqsədin üstünlük təşkil etməsi zaman keçdikdə dəyişikliyə uğraya bilər ([Merabişvili Gürcüstana qarşı](#) [BP], 308 və 351-ci bəndlər).

41. Bir neçə gizli məqsədin olduğu barədə iddiaları araşdırarkən Məhkəmə ərizəçinin qeyd etdiyi həmin məqsədlərdən hər hansı birinin əsas məqsəd olub-olmadığını qiymətləndirir ([Merabişvili Gürcüstana qarşı](#) [BP], 319-cu bənd). Bəzi hallarda Məhkəmə bu məsələni araşdırarkən əsas diqqətini işin elə fərqləndirici xüsusiyyətlərinə yönəldir ki, həmin xüsusiyyətlər onun tərəfindən məsələnin mahiyyətinin siyasi motivli təqib barəsindəki iddialardan asılı olmayaraq nəzərdən keçirilməsinə imkan yaradır ([Lutsenko Ukraynaya qarşı](#), 108-ci bənd; [Timoşenko Ukraynaya qarşı](#), 298-ci bənd; [İlqar Məmmədov Azərbaycana qarşı](#), 140-cı bənd; [Rəsul Cəfərov Azərbaycana qarşı](#), 155-ci bənd).

2. Nümunələr

42. Aşağıdakı işlərdə Məhkəmə 5-ci maddənin 1-ci bəndi ilə əlaqəli şəkildə götürülmüş 18-ci maddənin pozulduğunu müəyyən etdi, belə ki, ərizəçinin həbsə alınması 5-ci maddənin 1(c) bəndində nəzərdə tutulduğu kimi onu səlahiyyətli məhkəmə orqanı qarşısına çıxarmaq məqsədi ilə həyata keçirilsə də, bu həbsin daşdığı əsas məqsəd Konvensiyada nəzərdə tutulmayan başqa bir məqsəd idi.

43. [Qusinski Rusiyaya qarşı](#) məhkəmə işində (73-78-ci bəndlər) ərizəçi dövlətin nəzarətində olan və təbii qaz üzərində monopoliyaya sahib olan "Qazprom" şirkətinə boreları səbəbindən ağır məhkəmə mübahisələrinə cəlb olunmuş özəl media holding şirkəti "Media Most"un sabiq sədri və əsas səhmdarı idi. Ərizəçi dələduzluq ittihamı ilə saxlanılmış və həbsə alınmışdı. O, həbsdə olarkən o vaxtkı Mətbuat və informasiya naziri ona təklif etdi ki, o öz media şirkətini "Qazprom" tərəfindən müəyyənləşdirilən qiymətə "Qazprom"a satsın və bunun qarşılığında ona qarşı ittihamlar götürülsün. Tərəflər müqavilə imzaladılar və müqavilə o vaxtkı nazir tərəfindən təsdiq edildi. Bir neçə gündən sonra müstəntiq cinayət işinin icraatını dayandıraraq belə əsas gətirdi ki, ərizəçi könüllü surətdə "Media Most"un səhmlərini dövlətin nəzarətində olan hüquqi şəxsə verməklə dövlətin maraqlarına vurduğu ziyanı əhəmiyyətli dərəcədə kompensasiya edib. Məhkəmənin rəyinə görə, istintaq orqanlarının topladığı sübutlar ərizəçinin dələduzluq cinayətini törətdiyinə "obyektiv müşahidəçini inandıra" bilən sübutlar idi; bununla belə, faktlar birmənalı olaraq belə düşünməyə əsas verirdi ki, onun barəsindəki cinayət təqibi əslində "sazişin bağlanmasına

yönələn kommersiya strategiyasının tərkib hissəsi kimi istifadə edilib". Beləliklə, onun həbsinin əsas məqsədi onu səlahiyyətli məhkəmə orqanı qarşısına çıxarmaq deyil, onu təhdid edərək şirkətini satmağa məcbur etmək idi. Müvafiq olaraq, 18-ci Maddənin pozuntusu baş vermişdi (76-cı bənd).

44. *Merabişvili Gürcüstana qarşı* [BP] məhkəmə işində hakimiyyət dəyişikliyindən az sonra ərizəçi (səbiq baş nazir, əsas müxalifət partiyasının lideri) özgə əmlakını talamaya, hakimiyyət səlahiyyətindən sui-istifadə etməyə və digər cinayətlərə görə həbs olunmuşdu. Məhkəməyəqədər həbsdə olduğu zaman bir gecə o, digər bir səbiq baş nazirin ölümü ilə və səbiq prezident cənab Saakaşvilinin maliyyə fəaliyyətləri ilə bağlı Baş prokuror tərəfindən dindirilmək üçün gizli şəkildə kamerasından çıxarıldı. Məhkəmə müəyyən etdi ki, ittiham materiallarında ərizəçiyə qarşı şübhənin əsassız olduğuna dəlalət edən heç nə yox idi. Onun məhkəməyəqədər həbsdə saxlanması qanuni idi və 5-ci Maddənin 1(c) bəndinin tələbinə uyğun olan məqsədi daşıyırdı (187, 206 və 208-ci bəndlər). Lakin məhkəməyəqədər həbsdə saxlanılma davamedici hal aldığına görə Məhkəmə həbsin davam etdiyi bütün müddət ərzində bu tədbirin hansı məqsədləri daşdığı və məhz hansı məqsədin üstünlük təşkil etdiyini qiymətləndirməli idi. Ərizəçinin dindirilmək üçün kamerasından çıxarılmasına qədərki dövrdə, yəni təxminən yeddi ay ərzində hakimiyyət orqanlarının hər hansı gizli məqsəd güddüklərini göstərən heç bir sübut yox idi. Lakin bu insidentdən bəlli olur ki, hakimiyyət orqanları onun məhkəməyəqədər həbsindən onu məlumat verməyə məcbur etmək üçün təzyiqliq vasitəsi kimi istifadə etməyə cəhd göstərirlər və beləliklə, həmin dövrdə onun həbsdə saxlanması Konvensiyada nəzərdə tutulmuş məqsədlə yanaşı həm də gizli məqsəd daşıyır. Eyni zamanda, belə görünür ki, onun məhkəməyəqədər həbsdə saxlanması üçün əsaslar insidentdən bir qədər əvvəl aradan qalxmışdı ki, bu da Məhkəmənin 5-ci Maddənin 3-cü bəndinin pozulduğunu müəyyən etməsi ilə nəticələndi. Barəsində şikayət edilən insidentin bütün hallarını nəzərə alaraq Məhkəmə razılaşdı ki, ərizəçinin həbsinin əsas məqsədi ilk öncə əsaslı şübhə əsasında cinayət əməllərinin araşdırılması kimi haqlı məqsəd olsa da, sonradan həmin məqsəd dəyişib və ərizəçidən məlumat əldə etmək kimi gizli məqsədə çevrilib. Beləliklə, 5-ci Maddənin 1-ci bəndi ilə əlaqəli şəkildə götürülmüş 18-ci Maddənin pozuntusu baş verib (353-cü bənd).

45. Aşağıdakı işlərdə Məhkəmə hakimiyyət orqanlarının gizli məqsəd güdməsi ehtimalını istisna etməsə də həmin məqsədin üstünlük təşkil etdiyi qənaətinə gəlmədi.

46. *Merabişvili Gürcüstana qarşı* [BP] məhkəmə işində Məhkəmə həmçinin ərizəçinin tutulmasının və məhkəməyəqədər həbsdə saxlanılmasının onu siyasi səhnədən kənarlaşdırmaq üçün nəzərdə tutulduğu barədə iddianı da araşdırdı. İşin daha geniş siyasi kontekstini, xüsusən ərizəçinin müxalif partiyası ilə hakim partiya arasında ciddi antaqonizm olduğunu, onun həbsdə saxlanıldığı müddəti və ittiham edildiyi cinayətləri nəzərə alaraq Məhkəmə ittihamların arxasında müəyyən siyasi motivlərin olduğuna dair şübhələri başa düşülən hesab etdi, baxmayaraq ki, ittihamların özləri açıq siyasi xarakter daşıyırdı. Bununla belə, cinayət prosesinin necə aparıldığını araşdırdıqdan sonra Məhkəmə ərizəçinin həbsinin əsas məqsədinin ona qarşı cinayət prosesinin düzgün aparılmasını təmin etməkdən daha çox, onun siyasi proseslərdə iştirakına əngəl törətmək olduğuna əmin olmadı (320-332-ci bəndlər).

47. *Xodorkovski və Lebedev Rusiyaya qarşı* məhkəmə işində zəngin iş adamları və "Yukos" neft şirkətinin rəhbər vəzifəli şəxsləri olan ərizəçilərin barəsində dələduzluq və vergidən yayınma ittihamları əsasında cinayət təqibi həyata keçirilmişdi. Onlar iddia etdilər ki, barələrindəki cinayət təqibi siyasi motivlərdən qaynaqlanıb. Ərizəçilərin siyasi statusunu və işin ətrafındakı digər halları nəzərə alaraq Məhkəmə bunu qəbul etməyə hazır olduğunu bildirdi ki, ərizəçilərə qarşı cinayət təqibi aparılmasına nail olmaq üçün müəyyən siyasi qrupların və ya dövlət rəsmilərinin öz səbəbləri ola bilərdi. O, bu ehtimalı istisna etmədi ki,

məhkəmə prosesi ərzində ərizəçilərin bəzi hüquqlarını məhdudlaşdırarkən hakimiyyət orqanlarının və ya dövlət rəsmilərinin bəziləri "gizli niyyət" güdüblər. Bununla belə, Məhkəmə ərizəçilərin belə bir "ümumi iddiası" ilə razılaşmadı ki, "bütövlükdə iş ədalət mühakiməsi tamaşasından" ibarət olub. Ərizəçilərin cinayət təqibinin arxasında "hüquqa zidd motivin" və ya "qarışıq niyyətin" elementlərinin olması ehtimalının mümkünlüyü bu qənaətə gəlmək üçün yetərli deyildi ki, əks təqdirdə ərizəçilər məhkum edilməyəcəkdilər. Beləliklə, Məhkəmə 18-ci Maddənin pozuntusunu müəyyən etmədi, çünki iddia edilən gizli məqsəd üstünlük təşkil etmirdi (906-908-ci bəndlər).

IV. Sübut etməyə və sübutlara aid məsələlər

A. Sübutlarla bağlı ümumi standartlar

48. İş 18-ci Maddə üzrə həll edərkən Məhkəmə milli hakimiyyət orqanlarının vicdanla davrandıqları ehtimalına əsaslanan yanaşmanı və ya sübutlara aid hər hansı xüsusi qaydanı daha tətbiq etmir (müqayisə üçün bu işlərə bax: *Xodorkovski Rusiyaya qarşı*, 255-256 və 260-cı bəndlər; və *Xodorkovski və Lebedev Rusiyaya qarşı*, 899-cu bənd). Bunun əvəzinə o, sübutlara aid ənənəvi yanaşmasına sadıq qalır (*Merabişvili Gürcüstana qarşı* [BP], 310-cu bənd).

49. Bu yanaşmanın birinci aspekti ondan ibarətdir ki, bir qayda olaraq, sübut etmə yükü bu və ya digər tərəfin üzərinə düşür, çünki Məhkəmə mənbəyindən asılı olmayaraq sərəncamındakı bütün materialları araşdırır və öz təşəbbüsü əsasında hər hansı materialları əldə edə bilər. Bir sıra hallarda Məhkəmə təsdiq edib ki, iddianı sübut etmək vəzifəsinin həmin iddianı irəli sürən tərəfin üzərinə düşdüyünü nəzərdə tutan yanaşmaya ciddi surətdə riayət etmək heç də həmişə mümkün olmur, belə hallar xüsusən o zaman baş verir ki, ərizəçilər sübutların əldə edilməsi ilə bağlı konkret çətinliklərlə qarşılaşırlar (*Merabişvili Gürcüstana qarşı* [BP], 311-ci bənd; *İrlandiya Birləşmiş Krallığa qarşı*, 160-161-ci bəndlər; *Kipr Türkiyəyə qarşı* [BP], 112-113 və 115-ci bəndlər; *Gürcüstan Rusiyaya qarşı (I)* [BP], 93 və 95-ci bəndlər).

50. Məhkəmə tərəflərin öz təşəbbüsləri ilə təqdim etdikləri sübutlara istinad edir, hərçənd ki, o, öz təşəbbüsü ilə ərizəçilərdən və ya cavabdeh hökumətlərdən tələb edə bilər ki, irəli sürülmüş iddiaları təsdiq və ya təkzib edən materialları təqdim etsinlər. Müvafiq cavabdeh Hökumət bu tələbi yerinə yetirməzsə, Məhkəmə belə nəticə çıxara bilər ki, o, iddialarla bağlı lazımı izahat vermir və ya verməkdən imtina edir (*Yanovets və başqaları Rusiyaya qarşı* [BP], 202-ci bənd). *Məhkəmə Reqlamentinin* 44C qaydasının 1-ci bəndi Məhkəməyə imkan verir ki, bu nəticələri işi əhatə edən hallara da şamil etsin (*Merabişvili Gürcüstana qarşı* [BP], 312-ci bənd).

51. Cavabdeh Hökumətin məhkəmə icraatındakı davranışından Məhkəmənin müvafiq nəticələr çıxarmaq səlahiyyətinə malik olması xüsusən ərizəçinin iddialarını təsdiq və ya təkzib edə biləcək məlumatların yalnız dövlətin sərəncamında olduğu işlərdə "gizli məqsəd" barəsindəki iddiaların araşdırılmasında xüsusi əhəmiyyət kəsb edir (digər qərarlar arasında bax: *Timurtaş Türkiyəyə qarşı*, 66-cı bənd; *Aktaş Türkiyəyə qarşı*, 272-ci bənd; *Əl-Məsri keçmiş Yuqoslaviya Respublikası Makedoniyaya qarşı* [BP], 152-ci bənd; *Merabişvili Gürcüstana qarşı* [BP], 313-cü bənd).

52. Məhkəmənin yanaşmasının ikinci aspekti ondan ibarətdir ki, sübut etmə standartı kimi "əsaslı şübhə yeri qoymayan" sübut götürülür. Bu standart milli hüquq sistemlərində tətbiq edilən sübut etmə standartı ilə eyni deyil. Birincisi, bu cür sübutlar faktlarla bağlı çıxarılan

kifayət qədər ciddi, aydın və uzlaşan nəticələrdən və ya təkzibolunmaz ehtimallardan irəli gəlməlidir. İkincisi, bu və ya digər nəticəyə gəlmək üçün tələb olunan əminlik dərəcəsi faktların konkret xüsusiyyətləri ilə, irəli sürülən iddianın xarakteri ilə və iddianın Konvensiyada nəzərdə tutulmuş hansı hüquqa aid olması ilə qırılmaz surətdə əlaqəlidir (*Merabişvili Gürcüstana qarşı* [BP], 314-cü bənd).

53. Məhkəmənin yanaşmasının üçüncü aspekti ondan ibarətdir ki, Məhkəmə sərəncamındakı hər bir sübutun təkcə qəbul edilənliyi məsələsini və işə aidiyyətini deyil, həm də sübut edici dəyərini qiymətləndirməkdə sərbəstdir. Sübutları qiymətləndirərkən onun tabe olduğu hər hansı doktrina yoxdur və sübutlarla bağlı nəticələri bütün sübutların sərbəst surətdə qiymətləndirilməsi əsasında çıxarır, o cümlədən belə nəticələr işin faktları və tərəflərin təqdim etdiyi arqumentlər əsasında çıxarıla bilər (*Naçova və başqaları Bolqarıstana qarşı* [BC], 147-ci bənd). O, işdəki tərəfin sübutların əldə edilməsində qarşılaşdığı hər hansı potensial çətinlikləri nəzərə alır (*Merabişvili Gürcüstana qarşı* [BP], 315-ci bənd).

54. Məhkəmə 18-ci Maddə əsasında irəli sürülmüş şikayətlərlə bağlı birbaşa sübutun təqdim edilməsini tələb etmir, yaxud belə iddialarla bağlı xüsusi sübut etmə standartı tətbiq etmir (*Merabişvili Gürcüstana qarşı* [BP], 282 və 310-cu bəndlər; müqayisə üçün bax: *Xodorkovski Rusiyaya qarşı*, 260-cı bənd; *Doxnal Polşaya qarşı*, 116-cı bənd; *Nastase Rumıniyaya qarşı* (qərarad), 109-cu bənd; *Yukos Neft Şirkəti ASC Rusiyaya qarşı*, 603-cü bənd; *Birsan Rumıniyaya qarşı* (qərarad), 73-cü bənd; *Xodorkovskivə Lebedev Rusiyaya qarşı*, 899-cu bənd; *Məmmədli Azərbaycana qarşı*, 98-ci bənd; *Rəşad Həsənov və Başqaları Azərbaycana qarşı**, 120-ci bənd).

55. Nəhayət, bu kontekstdə dolayı sübutlar əsas faktlara, yaxud işin hallarına və ya hadisələrin gedişinə dair elə informasiyaları bildirir ki, onların əsasında əsas faktlar barəsində nəticə çıxarmaq mümkün olur (*İlqar Məmmədov Azərbaycana qarşı*, 142-ci bənd; *Rəsul Cəfərov Azərbaycana qarşı*, 158-ci bənd). Beynəlxalq müşahidəçilərin, qeyri-hökumət təşkilatlarının və ya kütləvi informasiya vasitələrinin hesabatları və ya bəyanatları, yaxud digər milli və ya beynəlxalq məhkəmələrin qərarları bir çox hallarda, xüsusən də faktlara işıq saldıqları və ya Məhkəmənin gəldiyi nəticələri təsdiqlədikləri təqdirdə nəzərə alınır (*Baka Macarıstana qarşı* [BP], 148-ci bənd; *Merabişvili Gürcüstana qarşı* [BP], 317-ci bənd; *Məmmədli Azərbaycana qarşı*, 95-ci bənd; *Rəşad Həsənov və Başqaları Azərbaycana qarşı**, 118-ci bənd).

56. Cinayət təqibi kontekstində "gizli məqsəd" barəsində iddialar irəli sürüldükdə, məhkəməyə qədər həbsi bütövlükdə cinayət prosesindən ayıraraq ayrıca nəzərdən keçirmək çətin olur (*Lutsenko Ukraynaya qarşı*, 108-ci bənd; *Timoşenko Ukraynaya qarşı*, 298-ci bənd; *Çankotadze Gürcüstana qarşı*, 114-cü bənd). 5-ci Maddə ilə əlaqəli şəkildə götürülmüş 18-ci Maddə əsasında iddia irəli sürüldükdə, Məhkəmə əsas diqqətini məhkəməyə qədər həbs haqqındakı və ya onun müddətinin uzadılması barəsindəki məhkəmə qərarlarının araşdırılmasına yönəldir. O, həmçinin barəsində şikayət edilən cinayət prosesinin hansı tərzdə aparıldığını da nəzərə ala bilər (*Merabişvili Gürcüstana qarşı* [BP], 320 və 325-ci bəndlər).

B. Siyasi məqsədlər barədə iddialar

57. Cinayət təqibinin arxasında siyasi məqsədlərin dayandığı barədə iddialar irəli sürüldükdə, Məhkəmə aşağıdakı amilləri nəzərə alır:

- ərizəçiyə qarşı qaldırılmış cinayət işinin daha geniş siyasi kontekstini (*Merabişvili Gürcüstana qarşı* [BP], 322-ci bənd; *Xodorkovski Rusiyaya qarşı*, 257-ci bənd; *Xodorkovski və Lebedev Rusiyaya qarşı*, 901-ci bənd; *Nastase Rumıniyaya qarşı* (qərarad), 107-ci bənd; *İlqar Məmmədov Azərbaycana qarşı*, 142-ci bənd; *Rəsul*

Cəfərov Azərbaycana qarşı, 159-161-ci bəndlər; *Məmmədli Azərbaycana qarşı*, 103-cü bənd; *Rəşad Həsənov və Başqaları Azərbaycana qarşı**, 124-cü bənd);

- cinayət təqibi və məhkəmə orqanlarının özlərinin gizli motivlərinin olub-olmadığını (*Çankotadze Gürcüstana qarşı*, 114-cü bənd; *Merabişvili Gürcüstana qarşı* [BP], 323-cü bənd);
- məhkəmələrin icra hakimiyyəti orqanlarından kifayət qədər müstəqil olmadığını göstərən sübutların olub-olmadığını (*Merabişvili Gürcüstana qarşı* [BP], 324-cü bənd);
- cinayət prosesinin hansı tərzdə aparıldığını (*Merabişvili Gürcüstana qarşı* [BP], 325-ci bənd);
- ərizəçiyə qarşı ittihamların həqiqi ittihamlar olub-olmadığını və 5-ci Maddənin 1(c) bəndində nəzərdə tutulan "əsaslı şübhəyə" əsaslanıb-əsaslanmadığını (*Xodorkovski Rusiyaya qarşı*, 258-ci bənd; *Xodorkovski və Lebedev Rusiyaya qarşı*, 908-ci bənd; *Doxnal Polşaya qarşı*, 111-ci bənd; *Merabişvili Gürcüstana qarşı* [BP], 318-ci bənd);
- ərizəçiyə qarşı ittihamların onun siyasi fəaliyyəti ilə, yoxsa ümumi cinayəthüquq pozuntuları ilə əlaqədar olduğunu (*Xodorkovski və Lebedev Rusiyaya qarşı*, 906-cı bənd; *Merabişvili Gürcüstana qarşı* [BP], 320-ci bənd);
- ölkədaxili məhkəmə qərarlarının yetərinə əsaslandırılıb-əsaslandırılmadığını və daxili qanunvericiliyin müvafiq müddəalarına əsaslanıb-əsaslanmadığını (*Nastase Ruminiyaya qarşı* (qərar), 107-ci bənd).

58. Şübhəli şəxsin siyasi opponentlərinin və ya biznes rəqiblərinin onun məhkum edilməsindən birbaşa və ya dolayısı ilə faydalana bilməsi faktı hakimiyyət orqanlarının həmin şəxsə qarşı cinayət təqibi həyata keçirmələrinə mane olmamalıdır, bu şərtlə ki, ona qarşı ittihamlar həqiqi olmalıdır. Başqa sözlə, şəxsin yüksək siyasi statusu ona immunitet vermir (*Xodorkovski Rusiyaya qarşı*, 258-ci bənd; *Xodorkovski və Lebedev Rusiyaya qarşı*, 903-cü bənd).

59. Hakimiyyət dəyişikliyindən sonra siyasətçilərə və yüksək vəzifəli məmurlara qarşı cinayət təqibinin başlanması bunun onları və ya onların siyasi partiyalarını sıradan çıxarmaq, yaxud onlara və ya partiyalarına zərər yetirmək istəyindən irəli gəldiyini güman etməyə əsas versə də, bu hal həm də əvvəlki hökumətin dövründə onlar tərəfindən törədildiyi iddia edilən və həmin dövrdə araşdırılması qeyri-mümkün olan hüquq pozuntularının araşdırılması istəyindən irəli gələ bilər (*Merabişvili Gürcüstana qarşı* [BP], 323-cü bənd; *Xodorkovski və Lebedev Rusiyaya qarşı*, 903-cü bənd). Siyasətçi barəsində hətta seçki kampaniyası dövründə cinayət təqibinin həyata keçirilməsi faktı özü-özlüyündə avtomatik olaraq onun seçkili vəzifəyə namizədliyini irəli sürmək hüququnun pozuntusuna səbəb olmur (*Uspasskix Litvaya qarşı*, 90-100-cü bəndlər). Bu cür şəxslərin cinayət təqibinə məruz qalmamaq hüququ Konvensiyada nəzərdə tutulmayıb (*Merabişvili Gürcüstana qarşı* [BP], 320-ci bənd).

60. Eyni zamanda, müxalifət rəhbəri və yaxud dövlət məmuru kimi xüsusi siyasi statusun olmaması mübahisələndirilən tədbirlərin arxasında siyasi motivin olmasını istisna etmir. Məhkəmə seçkiləri tənqid edən və ya hökumətə qarşı etirazlar aksiyalarında iştirak edən tanınmış vətəndaş cəmiyyəti fəallarının və QHT rəhbərlərinin həbsi ilə bağlı işlərdə siyasi məqsədlər müəyyən etdi (*Məmmədli Azərbaycana qarşı*, 103-cü bənd; *Rəşad Həsənov və Başqaları Azərbaycana qarşı**, 124-cü bənd).

61. Siyasətçilərin və hökumət rəsmilərinin bəyanatları yalnız o halda məhkəmə qərarının arxasında gizli məqsədin dayandığını göstərən sübut sayıla bilər ki, məhkəmələrin icra

hakimiyyətindən kifayət qədər müstəqil olmadığına dair sübut mövcud olsun (*Çankotadze Gürcüstana qarşı*, 114-cü bənd; *Merabişvili Gürcüstana qarşı* [BP], 324-cü bənd).

62. Ekstradisiya sorğusunu yerinə yetirməkdən imtina barədə ölkədaxili məhkəmə qərarlarının olması cinayət təqibinin arxasında siyasi motivlərin olub-olmadığına dair Məhkəmənin apardığı qiymətləndirməyə təsir göstərmir, belə ki, ekstradisiya işlərinə baxan məhkəmələr ekstradisiyadan doğan gələcək riskləri qiymətləndirir, Avropa Məhkəməsinin apardığı qiymətləndirmə isə keçmiş faktlarla əlaqədardır; məhz bu, onların qeyri-qəti xarakter daşıyan dolayı sübutlarla bağlı apardıqları qiymətləndirmələri fərqləndirir (*Merabişvili Gürcüstana qarşı* [BP], 330-cu bənd).

C. 18-ci Maddənin pozulduğunun müəyyən edilməsinə gətirib çıxaran sübutlar

1. Birbaşa sübutlar

63. Aşağıdakı işlərdə 5-ci Maddə ilə əlaqəli şəkildə götürülmüş 18-ci Maddənin pozulduğuna dair Məhkəmə qənaətləri gizli məqsədin olduğu barədə birbaşa yazılı sübutun mövcudluğuna əsaslanıb:

64. *Qusinski Rusiyaya qarşı* məhkəmə işində zəngin iş adamı olan ərizəçiye təzyiqlər göstərmək və onu öz media şirkətini dövlət şirkətinə satmağa məcbur etmək məqsədi ilə ona qarşı ittihamlar irəli sürmüş və məhkəməyə qədər həbsə almışdılar. Bu işdə birbaşa sübut ərizəçiye qarşı ittihamların götürülməsini onun şirkətini satmasından asılı edən və hökumətin naziri tərəfindən təsdiqlənən yazılı sazişdən və ona qarşı cinayət işinə xitam verilməsi barədə qərarın mətnində bu sazişə istinad edilməsindən irəli gəlirdi; cavabdeh Hökumət bu əlaqəni inkar etməyə çalışmadı (73-78-cü bəndlər).

65. *Lutsenko Ukraynaya qarşı* məhkəmə işində Məhkəmə müstəntiqin ərizəçi barəsində həbs qətimkan tədbiri seçilməsinə dair vəsatətində yer alan bu arqumentlərə istinad etdi ki, ərizəçi media nümayəndələri ilə söhbətində ictimai rəyi azdırmağa, cinayət təqibi orqanlarını gözdən salmağa və qarşıdakı məhkəmə araşdırmasına təsir göstərməyə çalışmışdı. Məhkəmənin fikrincə bu onu göstərirdi ki, həbsin məqsədi təqsirsiz olduğunu ictimaiyyətə elan etdiyinə görə ərizəçini cəzalandırmaq idi (26 və 108-109-cu bəndlər).

66. *Timoşenko Ukraynaya qarşı* məhkəmə işində Məhkəmə cinayət təqibi orqanının ərizəçi barəsində həbs qətimkan tədbiri seçilməsinə dair vəsatətinin və müvafiq məhkəmə qərarının mətnində yer alan ifadələrə istinad etdi, həmin ifadələrdən görünürdü ki, həbsin məqsədi onu məhkəməyə hörmətsizlik etdiyinə və məhkəmə iclaslarına maneçilik törədən davranışına görə cəzalandırmaq idi (30-31 və 299-cu bəndlər).

2. Dolayı sübutlar

67. Aşağıdakı işlərdə Məhkəmə gizli məqsədin mövcudluğu barədə dolayı sübutlara əsaslanaraq 18-ci Maddənin pozulduğunu müəyyən etdi.

68. *Çebotar Moldovaya qarşı* məhkəmə işində Məhkəmə müəyyən etdi ki, dövlət şirkətinin rəhbəri olan ərizəçinin saxta ittihamlarla məhkəməyə qədər həbsə alınmasının məqsədi onun işi ilə əlaqəli olan özəl "Oferta Plus" şirkəti tərəfindən Məhkəməyə verilmiş şikayət ərizəsinin icraatının bu şirkət tərəfindən davam etdirilməsinə mane olmaq üçün ərizəçiye təzyiqlər göstərməkdən ibarət olub. Məhkəmənin bu rəyi belə bir fakta əsaslanırdı ki, işin materialları obyektiv müşahidəçinin məntiqə görə belə qənaətə gəlməsinə əsas vermirdi ki, ərizəçi

həbsinə səbəb olmuş cinayəti törətmiş ola bilərdi. Məhkəmə həmçinin işin hallarına aidiyyəti olan amilləri (50-53-cü bəndlər), konkret olaraq aşağıdakıları nəzərə aldı:

- *"Oferta Plus S.R.L." Moldovaya qarşı* məhkəmə işində şirkətin şikayət etmək hüququnun pozulduğu barədə gəlidi qənaətləri (137-143-cü bəndlər);
- ərizəçiyə qarşı irəli sürülən ittihamların "Oferta Plus" şirkətinin baş direktoruna qarşı irəli sürülən ittihamlarla qırılmaz surətdə əlaqəli olduğunu və həmin ittihamların "Oferta Plus" şirkəti tərəfindən Məhkəməyə təqdim edilmiş şikayət ərizəsinin predmeti ilə sıx əlaqədar olduğunu (*"Oferta Plus S.R.L." Moldovaya qarşı*, 137-ci bənd);
- ərizəçiyə və "Oferta Plus" şirkətinin baş direktoruna qarşı aparılmış cinayət prosesinin və onların həbsə alınmasının vaxtının üst-üstə düşdüyünü və bu həbslər barədə vəsatət qaldırılmasının və araşdırma aparılmasının eyni müstəntiqlər tərəfindən həyata keçirildiyini və qərarların mətnində oxşar ifadələrin yer aldığı;
- ilk dəfə cinayət ittihamlarının irəli sürülməsinin "Oferta Plus" şirkəti tərəfindən Məhkəməyə şikayət ərizəsi verilməsi barədə Moldova Hökuməti məlumatlandırıldıqdan sonra baş verdiyini və bu arada artıq götürülmüş olan ittihamların Hökumət iş barəsində məlumatlandırıldıqdan az sonra bərpa edildiyini (*"Oferta Plus S.R.L." Moldovaya qarşı*, 142-ci bənd).

69. Aşağıdakı işlərdə gizli məqsədin, yəni ərizəçiləri sosial, siyasi və/və ya insan hüquqları sahəsində fəaliyyətlərinə görə susdurmaq və ya cəzalandırmaq məqsədinin sübutu 5-ci Maddənin 1(c) bəndinin mənası baxımından "əsaslı şübhənin" mövcud olmamasından və işə aidiyyəti olan konkret faktlardan və bağlamsal amillərdən irəli gəlirdi.

70. *İlqar Məmmədov Azərbaycana qarşı* məhkəmə işində bu işə aidiyyəti olan konkret faktlara ərizəçinin bloqunda yerləşdirdiyi yazılarla dövlət orqanlarının həmin yazıları pisləyən bəyanatı, ittihamların irəli sürülməsi və həbs tədbiri arasında xronoloji baxımdan yaxın əlaqə daxil idi (141-143-cü bəndlər).

71. *Rəsul Cəfərov Azərbaycana qarşı* (156-162-cü bəndlər) və *Məmmədli Azərbaycana qarşı* (98-104-cü bəndlər) məhkəmə işlərində müvafiq amillərə Azərbaycanda qeyri-hökumət təşkilatlarının fəaliyyətinin və maliyyələşdirilməsinin tənzimlənməsinin getdikcə sərtləşməsi, yüksək vəzifəli məmurların və hökumətyonlu medianın ərizəçi kimi fəalları xarici agentlər və xainlər olduğu barədə iddiaları və eyni dövrdə digər belə fəalları həbsə alınması və barələrində cinayət təqibi həyata keçirilməsi aid idi.

72. Bundan əlavə, *Məmmədli Azərbaycana qarşı* məhkəmə işində Məhkəmə cinayət işinin başlanmasının müddətinə, yəni ərizəçinin QHT-si tərəfindən prezident seçkilərini tənqid edən hesabatın dərcindən yalnız bir neçə gün sonraya mühüm əhəmiyyət verdi. O, həmçinin o faktı nəzərə aldı ki, ərizəçiyə qarşı irəli sürülən ittihamlar 2013-cü ilin prezident seçkilərinin monitorinqinin maliyyələşdirilməsi məqsədilə ayrılan qrantlara aid idi (102-ci bənd).

73. *Rəşad Həsənov və Başqaları Azərbaycana qarşı** məhkəmə işində Məhkəmə həmçinin ərizəçilərə qarşı cinayət təqibinin başlanmasının müddətinə, yəni hökumətə qarşı onların QHT-lərinin – NİDA-nın təşkil etdiyi və həyata keçirdiyi bir sıra nümayişlərdən qısa müddət sonraya mühüm əhəmiyyət verdi. Bununla əlaqədar, Məhkəmə onların işinə göstərilən xüsusi yanaşmanı, yəni istintaqın polis tərəfindən deyil, Milli Təhlükəsizlik Nazirliyinin iştirakı ilə Baş Prokurorluğun Ağır Cinayətlərə dair İşlər üzrə İstintaq İdarəsi tərəfindən aparıldığını nəzərə aldı. Molotov kokteyllərini əldə etdikləri müəyyən edilən bir sıra NİDA üzvlərinin həbsindən sonra bu hakimiyyət orqanlarının birgə mətbuat bəyanatından aydın oldu ki, onlar əvvəldən NİDA-nı hədəfə almışdılar və həbsləri QHT-nin fəaliyyətləri ilə əlaqələndirirdilər. Xüsusilə də, bu bəyanatda, hər hansı səbəb və ya sübut olmadan, NİDA "destruktiv qüvvə"

kimi təsvir olunmuşdu və onun fəaliyyəti qeyri-qanuni kimi xarakterizə olunmuşdu, cəmi bir neçə gün öncə ərizəçilər – onun İdarə Heyətinin 4 üzvü həbs olunmuşdu. Onlara qarşı “əsaslı şübhənin” olmaması və vətəndaş cəmiyyətinin sıxışdırılması və digər fəalları həmin dövrdə həbsləri kontekstində, Məhkəmə onların həbsinin iddia edilən gizli məqsədi daşdığına dair nəticəyə gəlmək üçün kifayət qədər əsaslar müəyyən etdi (122-125-ci bəndlər).

74. Qeyd etmək lazımdır ki, *Məmmədli Azərbaycana qarşı* (103-cü bənd) və *Rəşad Həsənov və Başqaları Azərbaycana qarşı** (124-cü bənd) məhkəmə işlərində ərizəçilərin vətəndaş cəmiyyəti fəalları kimi statuslarını və yuxarıda qeyd edilən digər müvafiq bağlamsal amilləri nəzərə alaraq, Məhkəmə Hökumətin o arqumentinin rədd etdi ki, onların cinayət təqibi siyasi motivli ola bilməzdi, çünki onlar müxalifət rəhbərləri və ya dövlət məmurları deyildilər.

75. *Merabişvili Gürcüstana qarşı* [BP] məhkəmə işində Məhkəmə 5-ci Maddənin 1-ci bəndi ilə əlaqəli şəkildə götürülmüş 18-ci Maddənin pozulduğunu müəyyən etdi, belə ki, ərizəçi məhkəməyəqədər həbsdə saxlanıldığı müddətdə həbsin üstünlük təşkil edən məqsədi dəyişmişdi və öncə üstünlük təşkil edən məqsəd Konvensiyada nəzərdə tutulan məqsəd olsa da, sonradan ərizəçidən məlumat almaq üçün ona təzyiq göstərməkdən ibarət gizli məqsəd üstünlük təşkil edən məqsədə çevrilmişdi. Bu, sabiq baş nazirin ölümü və sabiq prezidentin maliyyə fəaliyyətləri ilə bağlı baş prokuror tərəfindən dindirilmək üçün onun kamerasından gizli şəkildə aparılması hadisəsindən bəlli olurdu.

76. Məhkəmənin belə nəticə çıxarmasına səbəb olan amillərin bəziləri hadisənin vaxtı ilə əlaqədar idi: belə görünür ki, ərizəçinin məhkəməyəqədər həbsdə saxlanması üçün əsaslar aradan qalxmışdı; bir neçə cinayət istintaqının hədəfinə çevrilmiş sabiq prezident səlahiyyət müddətinin başa çatmasından sonra Gürcüstanı yenidən tərki etmişdi; sabiq baş nazirin ölümü ilə bağlı araşdırmada açıq-aydın əhəmiyyətli irəliləyiş yox idi.

77. Digər amillər həmin iki şəxslə bağlı sualların hakimiyyət orqanları üçün olduqca əhəmiyyətli olduğunu göstərirdi. Belə ki, Hökumət Böyük Palatadakı icraatda bildirmişdi ki, bu məsələlərə dair "önəmli suallar" vardı ki, ərizəçi onları cavablandırma bilirdi. Prokurorluq orqanları ərizəçinin üzərindən ittihamları məhkəmə nəzarəti olmadan istənilən anda götürmək səlahiyyətinə malik idilər və tələb edilən məlumatları verəcəyi təqdirdə bunu edəcəklərini vəd etmişdilər və bu halda məhkəmələr ona qarşı cinayət prosesinə xitam verəcəkdilər. Gecəyarısı aparılan və açıq-aydın hüquqa zidd formada həyata keçirilən əməliyyatdan sonra ərizəçi üç həftə bundan əvvəl vəzifəyə təyin olunmuş şəxslə görüşməyə aparılmışdı. Hakimiyyət orqanlarının bu məsələyə ilk reaksiyası onun baş verdiyini qəti şəkildə inkar etməkdən ibarət oldu və bunun ardınca aparılmış təhqiqat və araşdırma bir sıra çatışmazlıqlarla müşayiət olundu ki, bunun da əsasında belə nəticəyə gəlmək olardı ki, hakimiyyət orqanları bu məsələnin üzə çıxmasına can atıblar: əsas iştirakçılar ilkin araşdırma zamanı deyil, yalnız hadisələrdən təxminən üç il sonra dindirilmişdilər və iş üzrə mühüm sübut (həbsxananın nəzarət kameralarının qeydə aldığı görüntülər) ortaya qoyulmamışdı (*Merabişvili Gürcüstana qarşı* [BP], 352-353-cü bəndlər).

D. Əsassız şikayətlər

78. Aşağıdakı işlərdə Məhkəmə bu qənaətə gəldi ki, dövlət orqanlarının Konvensiyada nəzərdə tutululardan savayı başqa məqsədləri güddükləri və ya belə məqsədlərin üstünlük təşkil etdiyi barədə nəticə çıxarmaq üçün yetərli sübutlar yoxdur.

79. *Merabişvili Gürcüstana qarşı* [BP] məhkəmə işində Məhkəmə ərizəçinin məhkəməyəqədər həbsə alınmasının iddia edilən gizli məqsədinin, yəni onu siyasi səhnədən çıxarmaq məqsədinin üstünlük təşkil edən məqsəd olduğu qənaətinə gəlmədi. Məhkəmə işin daha geniş siyasi kontekstini, habelə cinayət prosesinin necə aparıldığını nəzərə aldı.

Birincisi, ərizəçinin siyasi partiyasından olan müxtəlif yüksək vəzifəli şəxslər barəsində cinayət təqibinin aparılması və hökumət rəsmilərinin müvafiq bəyanatları belə qənaətə gəlməyə əsas vermirdi ki, ərizəçinin məhkəməyəqədər həbsdə saxlanması barədə məhkəmələrin qərarlarının kökündə siyasi məqsəd dayanıb, belə ki, məhkəmələrin icra hakimiyyətindən kifayət qədər müstəqil olmadıqlarına dair sübut yox idi (324-cü bənd). İkincisi, məhkəmə araşdırması əsassız dərəcədə uzun sürmüşdü və prosesin aparıldığı məkanın paytaxtdan kənar olması məhkəmə iclasının müzakirələr üçün əlverişli məkanda keçirilməsi istəyindən irəli gəlirdi. Üçüncüsü, məhkəmə qərarlarında 5-ci Maddənin 3-cü bəndi nöqteyi-nəzərindən çatışmazlıqların olması özü-özlüyündə siyasi məqsədin mövcudluğunun sübutu deyildi. Dördüncüsü, digər üzv dövlətlərin məhkəmələrinin ərizəçinin partiyasından olan digər keçmiş rəsmilərin barəsində aparılan cinayət təqibinin siyasi motivli olduğunu əsas gətirərək onların ekstradisiyası barədə sorğuları rədd etməsi heç də o demək deyildi ki, bu amillər Məhkəmənin bu məsələyə dair qiymətləndirməsinə hökmən təsir göstərməlidir. Həmin işlərin faktları bu işdəki faktlarla eyni deyildi. Bundan əlavə, ekstradisiya işlərinə baxan məhkəmələr ekstradisiyadan doğan gələcək riskləri qiymətləndirir, Avropa Məhkəməsinin apardığı qiymətləndirmə isə keçmiş faktlarla əlaqədardır (322-332-ci bəndlər).

80. *Kamma Niderlanda qarşı* məhkəmə işində Komissiya məruzəsinə əsasən, ərizəçi pulqoparma ittihamları əsasında həbs edilmiş və polis onun həbsdə olduğu müddətdə bu imkandan istifadə edərək ərizəçini qətl hadisəsində iddia edilən iştirakı ilə bağlı dindirmişdi. Komissiya 18-ci Maddənin pozulmadığı qənaətinə gələrək belə hesab etdi ki, polis araşdırmanı münasib hesab etdiyi tərzdə aparmaq hüququna malikdir və ərizəçinin həbsdə olması qətl işində onun prosessual statusuna mənfi təsir göstərməyib (səh. 10-12).

81. *Ramişvili və Koxreidze Gürcüstana qarşı* məhkəmə işində (qərardad) bir telekanalın həmtəsisçiləri və səhmdarları olan ərizəçilər korrupsiyaya uğradığı iddia edilən parlament üzvünə problemlər yaradacaq sənədlərin açıqlanmaması müqabilində pul ödənilməsinə tələb etməkdə ittiham olunurdular. Məhkəmə bu qənaətə gəlmədi ki, onların həbsə alınması müvafiq parlament üzvünün və hakim partiyanın nüfuzunu qorumaqdan ötrü onların televiziya kanalını susdurmaqdan və tənqidi jurnalist fikirlərinə son qoymaqdan ibarət gizli məqsəd daşıyırdı. Gürcüstanda insan hüquqları ilə bağlı ümumi problemləri qeyd etməkdən savayı ərizəçilər öz konkret işlərinə aid olan və gizli məqsəd barəsindəki iddialarını təsdiqləyən hər hansı konkret faktlar göstərməmişdilər. Digər tərəfdən, Məhkəmə iddia edilən gizli məqsədin olmadığını göstərən bir sıra amilləri nəzərə aldı. Konkret olaraq, ərizəçilərə qarşı irəli sürülmüş ittihamlar onların jurnalist fəaliyyəti ilə əlaqədar deyildi. *Qusinski Rusiyaya qarşı* məhkəmə işindəki vəziyyətdən fərqli olaraq, bu işdə Hökumət onlara cinayət prosesinə xitam verilməsi müqabilində hər hansı razılaşma təklif etməmişdi. Onların kanalı yayımını davam etdirirdi və hətta onlar həbs edildikdən sonra həmin mübahisəli sənədlərə dair məlumatlar efirdə yayımlanmışdı. Üstəlik, Gürcüstan parlamenti həmin parlament üzvünün kommersiya fəaliyyəti ilə bağlı öz araşdırmasını aparmış və bundan sonra o istefa vermişdi. Buna görə də, ərizəçilərin 5-ci Maddə ilə əlaqəli şəkildə götürülmüş 18-ci Maddə üzrə şikayəti əsassız şikayət kimi rədd edildi.

82. *Doxnal Polşaya qarşı* məhkəmə işində biznesmen və lobbici olan ərizəçi vergidən yayınma, çirkli pulların yuyulması və parlament üzvünə rüşvət təklif etmə ittihamları ilə həbs edilmişdi. Bu ittihamlar "əsaslı şübhəyə" əsaslanırdı və buna görə də onun həbsi 5-ci Maddənin 1(c) bəndində nəzərdə tutulmuş məqsədi daşıyırdı. Məhkəmə qəbul etdi ki, bu işdə müəyyən dərəcədə şübhə ola bilər ki, hakimiyyət orqanlarının əsl niyyəti ərizəçidən müxtəlif həssas siyasi məsələlər barəsində əlavə ifadələr almaq idi. Lakin ərizəçinin iddia edilən gizli məqsədlə bağlı arqumentləri təkcə bu iddia ilə məhdudlaşdırdı ki, hakimiyyət orqanları onu təqib etmək və hüquqlarını pozmaq məqsədi ilə həbs ediblər. Buna görə də onun 5-ci Maddə

ilə əlaqəli şəkildə götürülmüş 18-ci Maddə üzrə şikayəti açıq-aydın əsassız şikayət kimi rədd edildi (115-116-cı bəndlər).

83. *Nastase Rumıniyaya qarşı* məhkəmə işində (qərardad) sabiq baş nazir və siyasi partiyanın sədri olan ərizəçi iddia edirdi ki, bir sıra korrupsiya cinayətlərinə görə məhkum edilməsi siyasi motivlərdən irəli gəlir. Bu iddiasını təsdiq etmək üçün o, hökmün mətnindəki bu ifadələrə istinad etmişdi ki, o, "siyasi xarakterli korrupsiyanın təcəssümüdür" və buna görə də onu azadlıqdan məhrum etmək tələb olunur ki, "bu cəza başqalarına da nümunə" olsun (34 və 106-cı bəndlər). Lakin Məhkəmənin fikrincə, bu ifadələr gizli məqsədin olduğunu göstərən əlamət deyildi, onun cinayət məsuliyyəti ilə bağlı daxili məhkəmənin gəldiyi qənaətin nəticəsi idi. Bundan əlavə, ölkədaxili məhkəmə qərarları kifayət qədər əsaslandırılmışdı və daxili qanunvericiliyin müvafiq müddəalarına əsaslanırdı. Ərizəçinin yüksək siyasi statusu belə bir şübhə yarada bilərdi ki, hakimiyyət orqanları onun məhkum olunmasında həqiqətən maraqlı olublar, amma onun bu barədə iddiaları olduqca qeyri-müəyyən idi və o, hakimiyyət səlahiyyətindən sui-istifadə edildiyini göstərən hər hansı konkret sübuta istinad etməmişdi. Buna görə də Məhkəmə ərizəçinin 6-cı Maddənin 1-ci bəndi ilə əlaqəli şəkildə götürülmüş 18-ci Maddə üzrə şikayətini açıq-aydın əsassız şikayət kimi rədd etdi (108-109-cu bəndlər).

84. *Çankotadze Gürcüstana qarşı* məhkəmə işində cənab Saakaşvili Gürcüstan prezidenti seçildikdən az sonra yüksək vəzifəli mülki dövlət qulluqçusu olan ərizəçi barəsində hakimiyyət səlahiyyətindən sui-istifadə etmə ilə əlaqədar cinayət təqibi başlanmış və həbs qətimkan tədbiri seçilmişdi. Prezident özünün seçkiqabağı təşviqat kampaniyasındakı çıxışında ərizəçini "həbs ediləcəyi" ilə təhdid etmişdi. Məhkəmə ərizəçinin 5-ci Maddə ilə əlaqəli şəkildə götürülmüş 18-ci Maddə üzrə şikayətini açıq-aydın əsassız şikayət kimi rədd etdi, belə ki, barəsində şikayət edilən həmin hədələyici çıxış onun barəsində aparılan cinayət təqibinin və bununla əlaqədar onun məhkəməyəqədər həbsə alınmasının arxasında gizli məqsədin dayandığı qənaətinə gəlmək üçün yetərli deyildi. Hər hansı digər əlavə sübutların və ya arqumentlərin olmadığı bir vəziyyətdə Məhkəmə cinayət işinin başlanmasının mütləq şəkildə bu təhdidlə əlaqəli olduğu və yaxud işin aparılmasına prezident Saakaşvilinin hər hansı digər formada hüquqa zidd təsir göstərdiyi qənaətinə gələ bilməzdi. Bundan əlavə, prokurorluq və ya məhkəmə orqanlarının özlərinin rəsmi və ya qeyri-rəsmi kanallar vasitəsilə hər hansı gizli niyyətlərinin olduğunu nümayiş etdirdiklərinə dair heç bir sübut yox (114-115-ci bəndlər).

85. *Yukos Neft Şirkəti ASC Rusiyaya qarşı, Xodorkovski Rusiyaya qarşı* və *Xodorkovski və Lebedev Rusiyaya qarşı* məhkəmə işləri, müvafiq olaraq, Rusiyanın neft istehsalçısı olan ən iri şirkətlərindən birinə və Rusiyanın ən zəngin adamları sırasında olan və həmin şirkətin yüksək vəzifəli rəhbərləri və əsas səhmdarları olan şəxslərə qarşı aparılmış məhkəmə icraatları ilə əlaqədar idi. Cənab Xodorkovski həm də siyasi fəaliyyətlə məşğul idi: o, müxalifət partiyalarını dəstəkləmək üçün əhəmiyyətli miqdarda vəsaitlər ayırırdı. Hər iki rəhbər şəxs həbs edilmiş və sonradan vergidən yayınmaya və dələduzluğa görə məhkum olunmuşdular. Eyni dövrdə ləğv edilmiş prosesində olan "Yukos" şirkətinə qarşı vergi məsələləri ilə bağlı icraat və icra icraatı prosesləri aparılırdı. Şirkətin buraxılması (ləğv edilməsi) vergi borcları ilə bağlı icraatda dövlət orqanlarının kompromisə getməməsinin və icra məmurları tərəfindən tələb edilən rüsumların məbləğinin həddən artıq yüksək olmasının nəticəsi idi.

86. Məhkəmə qəbul etdi ki, bu işləri əhatə edən hallar bu həbslərin arxasında hüquqa zidd motivlərin dayandığı barədə ərizəçilərin iddiasını təsdiqləyən hal kimi qəbul edilə bilər: hakimiyyət orqanları "oliqarxların" siyasi təsirini azaltmağa çalışırdılar və "Yukos"un biznes layihələri dövlətin neft siyasətinə zidd idi və dövlət bu şirkətin buraxılmasından ən çox fayda

götürənlərdən biri idi (*Xodorkovski və Lebedev Rusiyaya qarşı*, 910-cu bənd; *Yukos Neft Şirkəti ASC Rusiyaya qarşı*, 237-238-ci bəndlər). Bununla belə, Məhkəmə hesab etmədi ki, barəsində şikayət edilən məhkəmə prosesləri, iddia edildiyi kimi, əsasən cənab Xodorkovskini siyasi səhnədən çıxarmaqdan və dövlətin "Yukos"un əmlakını mənimsəməsindən ibarət gizli məqsəd daşıyırdı (*Xodorkovski Rusiyaya qarşı*, 260-cı bənd; *Yukos Neft Şirkəti ASC Rusiyaya qarşı*, 665-ci bənd; *Xodorkovski və Lebedev Rusiyaya qarşı*, 908-ci bənd).

87. Ərizəçilər 18-ci Maddə üzrə iddialarını müdafiə etmək üçün dolaylı sübutlara, siyasi təsisatların, qeyri-hökumət təşkilatlarının və ya ictimai xadimlərin nüfuzlu rəylərinə istinad etdilər. Məhkəmə qərara aldı ki, onlar "təzkibolunmaz və birbaşa sübut" təqdim etməyiblər (*Xodorkovski Rusiyaya qarşı*, 260-cı bənd; *Yukos Neft Şirkəti ASC Rusiyaya qarşı*, 663-cü bənd; *Xodorkovski və Lebedev Rusiyaya qarşı*, 902-ci bənd). Lakin *Merabişvili Gürcüstana qarşı* [BP] məhkəmə işində Məhkəmə belə bir izahat verdi ki, onun belə şikayətlərlə bağlı qərarı birbaşa sübutun mövcudluğundan asılı deyil və belə işlərdə sübutetmə yükü bu və ya digər tərəfin üzərinə qoyulmur (311 və 316-cı bəndlər). Beləliklə, bu cür işlər bu izahatın işığında həll edilməlidir. Məhkəmə həmçinin aşağıdakı arqumentlərə istinad etdi.

88. Birincisi, hakimiyyət orqanlarının cənab Xodorkovskini ciddi siyasi rəqib kimi qəbul etmələri və "Yukos"un buraxılmasından dövlətə məxsus şirkətin mənfəət əldə etməsi 18-ci Maddənin pozulduğunu müəyyən etmək üçün yetərli deyildi, çünki istənilən belə yüksək vəzifəli şəxsin barəsində cinayət təqibinin aparılması onun rəqiblərinə fayda gətirir. Bundan əlavə, belə şəxsbarəsində ciddi ittihamlar irəli sürüldükdə yuxarıdakı mülahizələr hakimiyyət orqanlarının onunbarəsində cinayət təqibi həyata keçirmələrinə mane olmamalıdır: "yüksək siyasi status immunitet vermir" (*Xodorkovski Rusiyaya qarşı*, 257-258-ci bəndlər; *Xodorkovski və Lebedev Rusiyaya qarşı*, 903-cü bənd).

89. İkincisi, "Yukos"un rəhbərlərinə qarşı ittihamlar həqiqi və ciddi idi və onların cinayət işi "sağlam əsasa" malik idi (*Xodorkovski Rusiyaya qarşı*, 258-ci bənd; *Xodorkovski və Lebedev Rusiyaya qarşı*, 908-ci bənd). Hakimiyyət orqanlarının "Yukos"un vergidən yayınmasına qarşı etdikləri hərəkətlər də qanuni idi. (*Yukos Neft Şirkəti ASC Rusiyaya qarşı*, 664-cü bənd). Məhkəmə şirkətin bu iddiasını rədd etdi ki, onun borcu daxili qanunvericiliyin öncədən görülməsi mümkün olmayan tərzdə, qanunsuz və əsassız şəkildə şərh edilməsi nəticəsində müəyyənləşdirilib (*eyni mənbə*, 605, 616 və 664-cü bəndlər).

90. Üçüncüsü, "Yukos"un rəhbərlərinə qarşı irəli sürülən ittihamların heç birinin onların siyasi fəaliyyətinə aidiyyəti yox idi – onlar ümumi cinayətlərdə təqsirləndirilirdilər (*Xodorkovski və Lebedev Rusiyaya qarşı*, 906-cı bənd).

91. Nəhayət, "Yukos"la əlaqədar işlərdə məhkəmələrin çıxardığı qərarlarda ərizəçilərin iş ortaqlarının ekstradisiya olunmasından və ya Rusiyanın hakimiyyət orqanlarına bu məsələdə hüquqi yardım göstərilməsindən, yaxud da qadağancedici məhkəmə qərarlarının qəbul edilməsindən və ya Rusiyanın hakimiyyət orqanlarının xeyrinə qərar çıxarılmasından imtina edilməsi güclü arqument olsa da yetərli deyildi, çünki həmin məhkəmələrin qarşısındakı sübutlar və arqumentlər Avropa Məhkəməsi qarşısında olanlardan fərqlənə bilərdi (*Xodorkovski Rusiyaya qarşı*, 260-cı bənd; *Xodorkovski və Lebedev Rusiyaya qarşı*, 900-cü bənd).

92. Məhkəmə iddia edilən gizli məqsədlərin mövcud olduğunu müəyyənləşdirmədi və *Xodorkovski Rusiyaya qarşı* məhkəmə işində 5-ci Maddə ilə əlaqəli şəkildə götürülmüş 18-ci Maddənin və *Yukos Neft Şirkəti ASC Rusiyaya qarşı* məhkəmə işində 1 sayılı Protokolun 1-ci Maddəsi ilə əlaqəli şəkildə götürülmüş 18-ci Maddənin pozulmadığını müəyyən etdi. *Xodorkovski və Lebedev Rusiyaya qarşı* məhkəmə işində Məhkəmə ərizəçilərin barəsindəki

cinayət təqibinin arxasında gizli məqsədin dayandığını qəbul etməyə hazır idi. Lakin iddia edilən gizli məqsədin üstünlük təşkil edən məqsəd olması sübuta yetirilmədiyinə görə o, 18-ci Maddənin pozulmadığını müəyyən etdi.

İstinad edilən işlərin siyahısı

Bu Təlimatda istinad edilmiş presedent hüququ Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin qəbul etdiyi qərar və ya qəraradlardan, habelə Avropa İnsan Hüquqları Komissiyasının ("Komissiya") qərar və ya məruzələrindən ibarətdir.

Başqa hal nəzərdə tutulmayıbsa, bütün istinadlar Məhkəmənin Palatası tərəfindən işin mahiyyəti üzrə qəbul edilmiş qərarları bildirir. "Qərarad" sözü Məhkəmənin qəraradından sitat gətirildiyini bildirir, "[BP]" abbreviaturası isə işə Böyük Palata tərəfindən baxıldığını bildirir.

Bu yenilənmiş versiya dərc olunduğu tarixdə Palatanın Konvensiyanın 44-cü maddəsində nəzərdə tutulan qaydada hələ qüvvəyə minməyən qərarları "ulduz" (*) ilə işarələnib. Konvensiyanın 44-cü maddəsinin 2-ci bəndində deyilir: "Palatanın qərarı aşağıdakı hallarda qəti olur: a) tərəflər işin Böyük Palataya verilməsi barədə müraciət etməyəcəklərini bəyan etdikdə; və ya b) əgər işin Böyük Palataya verilməsi barədə müraciət edilməyibsə, qərar çıxarılan tarixdən üç ay sonra; və ya c) Böyük Palatanın kollegiyası 43-cü maddənin müddələrinə müvafiq olaraq işin verilməsi haqqında müraciəti rədd etdikdə". İşin Böyük Palataya verilməsi barədə müraciət Böyük Palatanın kollegiyası tərəfindən qəbul edildiyi hallarda Palatanın qərarı deyil, Böyük Palatanın qərarı qəti qərar hesab olunur.

Təlimatın elektron versiyasında istinad edilən işlərlə əlaqələndirilmiş olan hiperlinklər sizi Məhkəmənin (Böyük Palatanın, Palatanın və Komitənin qərarları, qəraradları, kommunikasiya mərhələsində olan işlər, məsləhət rəyləri və presedent hüququna dair məlumat bülletenindəki qısa hüquqi icmallar), Komissiyanın (qərarlar və məruzələr) və Nazirlər Komitəsinin (qətnamələr) presedent hüququna giriş imkanı verən HUDOC məlumat bazasına (<http://hudoc.echr.coe.int>) yönləndirir.

Məhkəmə qərar və qəraradlarını özünün iki rəsmi dilində – ingiliscə və (və ya) fransızca qəbul edir. HUDOC məlumat bazasında həmçinin bir çox mühüm işlərin otuzdan artıq qeyri-rəsmi dillərə tərcümələri və sizi üçüncü tərəflərin təqdim etdikləri yüzə yaxın onlayn presedentlər toplusuna yönləndirən linklər yer alıb.

—A—

Aktaş v. Turkey (*Aktaş Türkiyəyə qarşı*), ərizə № 24351/94, AİHM 2003-V

Ashingdane v. the United Kingdom (*Eşinqdeyn Birləşmiş Krallığa qarşı*), 28 may 1985-ci il, A seriyaları № 93

Azimov v. Russia (*Əzimov Rusiyaya qarşı*), ərizə № 67474/11, 18 aprel 2013-cü il

—B—

Baka v. Hungary [GC] (*Boka Macarıstana qarşı* [BP]), ərizə № 20261/12, AİHM 2016

Bączkowski and Others v. Poland (*Bonçkovski Polşaya qarşı*), ərizə №1543/06, 3 may 2007-ci il

Beyeler v. Italy [GC] (*Beyeler İtaliyaya qarşı* [BP]), ərizə №33202/96, AİHM 2000-I

Bîrsan v. Romania (dec.) (*Bîrsan Rumıniyaya qarşı*) (qərarad), ərizə № 79917/13, 2 fevral 2016-cı il

Bozano v. France (*Botsano Fransaya qarşı*), 18 dekabr 1986-cı il, A seriyaları № 111

—C—

C.R. v. Switzerland (dec.), (*C.R. İsveçrəyə qarşı*) (qərar), ərizə №40130/98, 14 oktyabr 1999-cu il

Cebotari v. Moldova (*Çebotar Moldovaya qarşı*), ərizə № 35615/06, 13 noyabr 2007-ci il

Čonka v. Belgium (*Çonka Belçikaya qarşı*), ərizə № 51564/99, AİHM 2002-I

Cyprus v. Turkey [GC] (*Kıpr Türkiyəyə qarşı* [BP]), ərizə № 25781/94, AİHM 2001-IV

—D—

De Wilde, Ooms and Versyp v. Belgium (*De Vilde, Ooms və Versip Belçikaya qarşı*), 18 iyun 1971-ci il, A seriyaları № 12

Dochnal v. Poland (*Doxnal Polşaya qarşı*), ərizə № 31622/07, 18 sentyabr 2012-ci il

—E—

El-Masri v. the former Yugoslav Republic of Macedonia [GC] (*Əl-Məsri keçmiş Yuqoslaviya Respublikası Makedoniyaya qarşı* [BP]), ərizə № 39630/09, AİHM 2012

Eshonkulov v. Russia (*Eşonkulov Rusiyaya qarşı*), ərizə № 68900/13, 15 yanvar 2015-ci il

—G—

Gafgaz Mammadov v. Azerbaijan (*Qafqaz Məmmədov Azərbaycanaya qarşı*), ərizə № 60259/11, 15 oktyabr 2015-ci il

Giorgi Nikolaishvili v. Georgia (*Giorgi Nikolaişvili Gürcüstana qarşı*), ərizə № 37048/04, 13 yanvar 2009-cu il

Georgia v. Russia (I) [GC] (*Gürcüstan Rusiyaya qarşı (I)* [BP]), ərizə № 13255/07, AİHM 2014

Gillow v. the United Kingdom (*Cillou Birləşmiş Krallığa qarşı*), 24 noyabr 1986-cı il, A seriyaları № 109

Gusinskiy v. Russia (*Qusinski Rusiyaya qarşı*), ərizə № 70276/01, AİHM 2004-IV

Guzzardi v. Italy (*Qutsardi İtaliyaya qarşı*), 6 noyabr 1980-ci il, A seriyaları № 39

—H—

Hakobyan and Others v. Armenia (*Hakobyan və başqaları Ermənistana qarşı*), ərizə № 34320/04, 10 aprel 2012-ci il

Huseynli and Others v. Azerbaijan (*Hüseynli və başqaları Azərbaycanaya qarşı*), ərizə № 67360/11 və 2 digər ərizə, 11 fevral 2016-cı il

—I—

Ibrahimov and Others v. Azerbaijan (İbrahimov və başqaları Azərbaycanca qarşı), ərizə № 69234/11 və 2 digər ərizə, 11 fevral 2016-cı il

Ilgar Mammadov v. Azerbaijan (İlqar Məmmədov Azərbaycanca qarşı), ərizə № 15172/13, 22 may 2014-cü il

Ilgar Mammadov v. Azerbaijan (no. 2) (İlqar Məmmədov Azərbaycanca qarşı (№2)), ərizə № 919/15, 16 noyabr 2017-ci il

Ireland v. the United Kingdom (İrlandiya Birləşmiş Krallığa qarşı), 18 yanvar 1978-ci il, A seriyaları № 25

Isik v. Turkey (İşik Türkiyəyə qarşı), ərizə № 24128/94, Komissiyanın 29 noyabr 1995-ci il tarixli qərarı

Iskandarov v. Russia (İskəndərov Rusiyaya qarşı), ərizə № 17185/05, 23 sentyabr 2010-cu il

—J—

Janowiec and Others v. Russia [GC] (Yanovets və başqaları Rusiyaya qarşı [BP]), ərizələr № 55508/07 və 29520/09, AİHM 2013

Jordan v. the United Kingdom (dec.) (Cordan Birləşmiş Krallığa qarşı) (qərar), ərizə №22567/02, 23 noyabr 2004-cü il

Josephides v. Turkey (dec.) (Jozefides Türkiyəyə qarşı) (qərar), ərizə № 21887/93, 24 avqust 1999-cu il

—K—

Kafkaris v. Cyprus [GC] (Kafkaris Kiprə qarşı [BP]), ərizə № 21906/04, AİHM 2008

Kamma v. the Netherlands (Kamma Niderlanda qarşı), ərizə № 4771/71, Komissiyanın 14 iyul 1974-cü il tarixli məruzəsi

Kasparov v. Russia (Kasparov Rusiyaya qarşı), ərizə № 53659/07, 11 oktyabr 2016-cı il

Khodorkovskiy v. Russia (Xodorkovski Rusiyaya qarşı), ərizə № 5829/04, 31 may 2011-ci il

Khodorkovskiy v. Russia (no. 2) (dec.) (Xodorkovski Rusiyaya qarşı (№2)) (qərar), ərizə № 11082/06, 8 noyabr 2011-ci il

Khodorkovskiy and Lebedev v. Russia (Xodorkovski və Lebedev Rusiyaya qarşı), ərizələr № 11082/06 və 13772/05, 25 iyul 2013-cü il

Kucheruk v. Ukraine (Kuçeruk Ukraynaya qarşı), ərizə № 2570/04, 6 sentyabr 2007-ci il

—L—

Lawless v. Ireland (no. 3) (Louless İrlandiyaya qarşı (№3)), 1 iyul 1961-ci il, A seriyaları № 3

Lebedev v. Russia (no. 2) (dec.) (Lebedev Rusiyaya qarşı (№2)) (qərar), ərizə № 13772/05, 27 may 2010-cu il

Lingens v. Austria (Lingens Avstriyaya qarşı), 8 iyul 1986-cı il, A seriyaları № 103

Lutsenko v. Ukraine (Lutsenko Ukraynaya qarşı), ərizə № 6492/11, 3 iyul 2012-ci il

—M—

Merabishvili v. Georgia [GC] (*Merabişvili Gürcüstana qarşı* [BP]), ərizə №72508/13, AİHM 2017

—N—

Nachova and Others v. Bulgaria [GC] (*Naçova və başqaları Bolqarıstana qarşı* [BP]), ərizələr № 43577/98 və 43579/98, AİHM 2005-VII

Nastase v. Romania (dec.) (*Nastase Rumıniyaya qarşı*) (qərar), ərizə № 80563/12, 18 noyabr 2014-cü il

Navalnyy v. Russia* (*Navalın Rusiyaya qarşı*), ərizə № 29580/12 və 4 digər ərizə, 2 fevral 2017-ci il

Navalnyy and Ofitserov v. Russia (*Navalın və Ofitserov Rusiyaya qarşı*), ərizələr № 46632/13 və 28671/14, 23 fevral 2016-cı il

Navalnyy and Yashin v. Russia (*Navalın və Yaşin Rusiyaya qarşı*), ərizə № 76204/11, 4 dekabr 2014-cü il

Navalnyye v. Russia (*Navalınlar Rusiyaya qarşı*), ərizə №101/15, 17 oktyabr 2017-ci il

Nemtsov v. Russia (*Nemtsov Rusiyaya qarşı*), ərizə № 1774/11, 31 iyul 2014-cü il

Nowak v. Ukraine (*Novak Ukraynaya qarşı*), ərizə № 60846/10, 31 mart 2011-ci il

—O—

AO Neftyanaya Kompaniya Yukos v. Russia (*Yukos Neft Şirkəti ASC Rusiyaya qarşı*), ərizə № 14902/04, 20 sentyabr 2011-ci il

Oates v. Poland (dec.) (*Oates Polşaya qarşı*) (qərar), ərizə № 35036/97, 11 may 2000-ci il

Oferta Plus S.R.L. v. Moldova (*"Oferta Plus S.R.L." Moldovaya qarşı*), ərizə № 14385/04, 19 dekabr 2006-cı il

Oleksiy Mykhaylovych Zakharkin v. Ukraine (*Aleksey Mixayloviç Zaxarkin Ukraynaya qarşı*), ərizə № 1727/04, 24 iyun 2010-cu il

—R—

Ramishvili and Kokhreidze v. Georgia (dec.) (*Ramişvili və Koxreidze Gürcüstana qarşı*) (qərar), ərizə № 1704/06, 27 iyun 2007-ci il

Rasul Jafarov v. Azerbaijan (*Rəsul Cəfərov Azərbaycana qarşı*), ərizə № 69981/14, 17 mart 2016-cı il

—S—

Şener v. Turkey (*Şener Türkiyəyə qarşı*), ərizə № 26680/95, 18 iyul 2000-ci il

Shimovolos v. Russia (*Şimovolos Rusiyaya qarşı*), ərizə № 30194/09, 21 iyun 2011-ci il

—T—

Tchankotadze v. Georgia (*Çankotadze Gürcüstana qarşı*), ərizə № 15256/05, 21 iyun 2016-cı il

The United Macedonian Organisation Ilinden – PIRIN and Others v. Bulgaria (no. 2),
(Birləşmiş Makedoniya təşkilatı "Ilinden – PIRIN" və başqaları Bolqarıstana qarşı (№2)),
ərizələr № 41561/07 və 20972/08, 18 oktyabr 2011-ci il

Timurtaş v. Turkey (Timurtaş Türkiyəyə qarşı), ərizə № 23531/94, Komissiyanın 29 oktyabr
1998-ci il tarixli məruzəsi

Timurtaş v. Turkey (Timurtaş Türkiyəyə qarşı), ərizə № 23531/94, AİHM 2000-VI

Tymoshenko v. Ukraine (Timoşenko Ukraynaya qarşı), ərizə № 49872/11, 30 aprel 2013-cü il

—U—

Uspaskich v. Lithuania (Uspasskix Litvaya qarşı), ərizə № 14737/08, 20 dekabr 2016-cı il

—W—

Weeks v. the United Kingdom (Uiks Birləşmiş Krallığa qarşı), 2 mart 1987-ci il, A seriyaları
№ 114

Winterwerp v. the Netherlands (Vinterverp Niderlanda qarşı), 24 oktyabr 1979-cu il, A
seriyaları № 33